МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0124-з
спеціальності 012 Дошкільна освіта
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
О. В. Меклеш

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент Л. М. Шульга

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент А. Ф. Курінна

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Меклеш Оксані Володимирівні

1. Тема роботи: «Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності»
Керівник роботи: Шульга Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
(затверджені наказом ЗНУ від 2 квітня 2025 р. № 468-с)

2. Строк подання студентом роботи: 01.11.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)*: проаналізувати поняття та сутність соціально-громадянської компетентності та особливості її формування в дітей старшого дошкільного віку; дослідити вплив проєктної діяльності на формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників Розробити програму формування соціально-громадянської компетентності засобами проектної діяльності та дослідити її ефективність.
5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 14 діаграм із результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Шульга Л.М.	25.12.24 р.	25.12.24 р.
Розділ 1	Шульга Л.М.	18.03.25 р.	18.03.25 р.
Розділ 2	Шульга Л.М.	12.05.25 р.	12.05.25 р.
Висновки	Шульга Л.М.	03.09.25 р.	03.09.25 р.
Додатки	Шульга Л.М.	20.10.25 р.	20.10.25 р.

7. Дата видачі завдання: 25.10.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2.	Написання вступу	грудень	виконано
3.	Написання першого розділу	лютий-березень	виконано
4.	Написання другого розділу	квітень-травень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ Меклеш О. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Шульга Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Шульга Л.М
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 81 с., 2 таблиці, 14 рисунків, 50 джерел.

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності.

Об’єкт дослідження: процес формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: проєктна діяльність як засіб формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: логіко-теоретичний аналіз, узагальнення, анкетування, інтерв’ювання, бесід; вивчення документації; педагогічний експеримент.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що воно поглиблює та уточнює наукові уявлення про сутність і зміст поняття «соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку», розкриває педагогічні можливості проєктної діяльності як ефективного засобу її формування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці та апробації програми щодо формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, КОМПЕТЕНТНІСТЬ, СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ЗАСІБ, ПРОЄКТ, ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Meklesh O. V. Formation of socio-civic competence of children of senior preschool age through project activities, 2025. 81 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (50 items, 6 of them in a foreign language), and 6 appendices on 7 pages.

The study is devoted to the formation of social and civic competence of children of senior preschool age by means of project activities. The work reveals the peculiarities of the development of social and civic qualities of preschoolers. A program for the formation of social and civic competence by means of project activities is also proposed.

The purpose of the study is to develop, theoretically substantiate and experimentally investigate the formation of socio-civic competence of children of senior preschool age by means of project activity.

To achieve the set goal, the following research tasks were set:

1. To clarify the essence of the concept of socio-civic competence.

2. To theoretically substantiate project activity as a pedagogical means of forming socio-civic competence in senior preschoolers

3. To develop a program for the formation of socio-civic competence by means of project activity.

4. To experimentally verify the effectiveness of the program for the formation of socio-civic competence in children of senior preschool age by means of project activity.

The object of the study is the process of forming socio-civic competence of children of senior preschool age in preschool educational institutions.

The subject of the study is project activity as a means of forming socio-civic competence of children of senior preschool age.

In the process of performing the qualification work, a set of research methods was used, in particular: theoretical - logical-theoretical analysis, generalization to

clarify the state of theoretical development of the problem, clarifying the essence of key research concepts; empirical - questionnaires, interviews, conversations; study of documentation; pedagogical experiment to verify the effectiveness of the developed program.

The first section, “Theoretical and methodological principles of the formation of socio-civic competence of children of senior preschool age by means of project activity,” reveals the concept of socio-civic competence and the features of its formation by means of project activity.

The second section, “Experimental study of the formation of socio-civic competence of children of senior preschool age by means of project activity,” investigates the state of formation of socio-civic competence in senior preschoolers, develops and implements a program, and also tests its effectiveness.

Keywords: competence, socio-civic competence, children of senior preschool age, means, project, project activity, preschool educational institution.

ЗМІСТ

Вступ……. 8
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності..... 11
1.1 Поняття та сутність соціально-громадянської компетентності…….. 11
1.2. Особливості формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку…….. 21
1.3. Проєктна діяльність як педагогічний засіб формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників……. 30
Розділ 2. Експериментальне дослідження формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності..... 43
2.1 Визначення рівня сформованості соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап)……. 43
2.2 Розроблення та впровадження програми формування соціально-громадянської компетентності засобами проєктної діяльності (формувальний етап)……. 55
2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження (контрольний етап)……. 75
Висновки……. 85
Список використаних джерел…… 89
Додатки…… 95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сучасні соціокультурні умови розвитку України визначають необхідність виховання особистості, здатної до активної громадянської позиції, усвідомлення власних прав і обов'язків, відповідальності за себе й суспільство. Формування основ соціально-громадянської компетентності розпочинається ще в дошкільному віці, адже саме цей період є сенситивним для розвитку моральних орієнтацій, цінностей співжиття, навичок взаємодії з іншими людьми та первинних уявлень про суспільство і державу.

Актуальність проблеми підтверджується низкою нормативно-правових документів України, які визначають громадянське виховання одним із пріоритетних завдань освіти. Закон України «Про освіту» наголошує на формуванні в здобувачів освіти ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає громадянська та соціальна [7]. Закон України «Про дошкільну освіту» визначає завдання закладів дошкільної освіти щодо забезпечення розвитку соціальної активності, виховання моральних і громадянських цінностей у дітей [8]. Базовий компонент дошкільної освіти України підкреслює необхідність формування у дошкільників соціальної та громадянської компетентності, що охоплює розвиток умінь співпрацювати, дотримуватися норм і правил, поважати права інших та виявляти почуття патріотизму [2]. Концепція громадянської освіти в Україні визначає громадянську компетентність як інтегративну якість особистості, яка формується починаючи з раннього дитинства й охоплює ціннісно-мотиваційну, когнітивну та діяльнісну сфери [10].

У цьому контексті особливого значення набуває проєктна діяльність, яка визнана ефективною інноваційною технологією виховання і навчання. Вона забезпечує інтеграцію знань, формування практичного соціального досвіду, розвиток комунікативних навичок, уміння приймати рішення й відповідати за

них. Саме завдяки проєктній діяльності діти старшого дошкільного віку мають можливість не лише здобувати нові знання, а й застосовувати їх у практичних ситуаціях, що сприяє формуванню основ громадянської позиції та соціально значущих якостей.

Дану тему вивчають у своїх працях Т. Атрощенко, А. Вознюк, Л. Козак, К. Комашко, О. Косенчук, Г. Лебідь, С. Федорова, Л. Шульга та ін. З огляду на недостатню методологічну розробленість проблеми темою кваліфікаційної роботи обрано: «Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проектної діяльності».

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проектної діяльності.

Для досягнення поставленої мети поставлено наступні завдання дослідження:

1. Уточнити сутність поняття соціально-громадянської компетентності.

2. Теоретично обґрунтувати проєктну діяльність як педагогічний засіб формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників

3. Розробити програму формування соціально-громадянської компетентності засобами проектної діяльності.

4. Експериментально перевірити ефективність програми формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності.

Об’єкт дослідження – процес формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження – проєктна діяльність як засіб формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи було використано комплекс методів дослідження, зокрема: теоретичні – логіко-теоретичний аналіз, узагальнення для з’ясування стану теоретичної розробленості проблеми,

уточнення сутності ключових понять дослідження; емпіричні – анкетування, інтерв'ювання, бесіди; вивчення документації; педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої програми.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що воно поглиблює та уточнює наукові уявлення про сутність і зміст поняття «соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку», розкриває педагогічні можливості проєктної діяльності як ефективного засобу її формування.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації програми щодо формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності. Запропоновані у роботі підходи, методи та прийоми можуть бути використані у практиці вихователів закладів дошкільної освіти, а також у системі методичної підготовки педагогічних кадрів. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для створення навчально-методичних посібників, розробки занять, інтегрованих занять і виховних заходів, орієнтованих на розвиток у дітей соціальних, комунікативних і громадянських навичок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Поняття та сутність соціально-громадянської компетентності

Вивчення проблеми формування компетентності дітей старшого дошкільного віку насамперед вимагає розгляду дефініцій та змісту основних понять «компетенція» та «компетентність». У дидактиці компетентність представлена як володіння компетенціями. Компетентність – це якість особистості, необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері [45, с. 755].

З точки зору тлумачення науковцями понять «компетентність» і «компетенція» єдиного підходу до характеристики цих явищ не існує. Розглянемо ці поняття з точки зору деяких авторів. Поняття компетентності в інтерпретації зарубіжних вчених (A. Ohlsson, M. Hedefalk, I. Pramling Samuelsson) розглядається як багатогранне і динамічне явище, що включає знання, уміння, цінності та здатність діяти в реальних життєвих ситуаціях [48]. Дослідники Л. Спенсер і С. Спенсер описують компетенцію як базову якість індивіда, яка причинно-пов’язана з ефективною та/або заснованою на критеріях продуктивністю на роботі чи в інших ситуаціях [49].

Деякі вчені розглядають «компетентність» як інтегративну багатокомпонентну якість або сукупність якостей особистості, що виникають у результаті набуття досвіду в певній сфері життя. Науковиця О. Якимчук у статті «Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії» зазначає, що компетентність – це інтегрована здатність особистості, яка включає знання, уміння, досвід, цінності та ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на

практиці. Авторка підкреслює необхідність переорієнтації освіти на компетентнісну парадигму, оскільки традиційна знаннєво-інформаційна парадигма навчання виявилася неконкурентоспроможною [44, с. 19]. Н. Подлевська та М. Коваль у своїй статті зазначають, що компетентність – це здатність особистості практично використовувати засвоєні знання, уміння й навички в конкретних життєвих обставинах [29, с. 86].

Таким чином, аналіз різних точок зору на визначення основних категорій компетентнісного підходу дав змогу визначити:

1. Поняття «компетенція» частіше вживається в значенні:

- предметної сфери, про яку людина добре знає;

- способу діяльності, заснованому на наявних знаннях, уміннях і навичках;

- ідеальної характеристики, певної наперед заданої галузі знань, у якій індивід має бути обізнаним.

2. Поняття «компетентність» трактується в різних аспектах:

- інтегральна характеристика якості підготовки дітей;

- властивість особистості, що забезпечує успішне здійснення різних видів діяльності та досягнення певного результату;

- показник якості освітніх результатів [45, с. 756].

Компетенція – конкретизований зміст компетентності, вимога до змісту освіти. Компетентність – це інтегральна особистісна характеристика, фактичний результат оволодіння компетенцією, що формується за певних умов на різних етапах навчання.

Компетентність є ключовим поняттям освітнього процесу і орієнтована на результат навчання. Компетентність не обмежується знаннями, уміннями та навичками, оскільки включає також мотиваційний, когнітивний (когнітивно-ментальний), операційно-технологічний, поведінковий та соціальний елементи. Формування компетентностей залежить від способу організації засвоєння знань, оскільки головним є не обсяг чи міцність знань, а те, як організовані

окремі знання, наскільки вони надійні як основа для прийняття ефективних рішень щодо конкретної ситуації [3, с. 72].

Серед основних ключових компетентностей виділяють соціально-громадянську. Соціально-громадянська компетентність у сучасному науковому дискурсі розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації та поведінкові стратегії, необхідні для повноцінної участі індивіда в житті суспільства, ефективної взаємодії з іншими людьми та свідомого виконання громадянських обов'язків. Її формування відбувається на стику соціалізації, освіти, міжособистісної комунікації та громадянського виховання, що зумовлює комплексність та багатовимірність цього феномену. Важливість соціально-громадянської компетентності особливо зростає в умовах демократизації суспільства, глобалізації та стрімких соціальних змін, які вимагають від особистості не лише пристосування, а й активної участі у виробленні та реалізації спільних цілей.

Соціально-громадянська компетентність постає як здатність орієнтуватися у світі соціальних відносин, приймати відповідальні рішення, брати участь у громадському житті, дотримуватися правових і моральних норм, розвивати навички демократичної взаємодії.

З огляду на європейські освітні стандарти, соціально-громадянська компетентність входить до переліку ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Вона визначається як здатність діяти як відповідальний громадянин, брати активну участь у громадському та політичному житті, керуючись принципами демократії, рівності, правової держави та прав людини. Таким чином, це поняття має не лише освітньо-педагогічний, а й ширший суспільний вимір. Воно передбачає розвиток критичного мислення, навичок медіаграмотності, здатності аналізувати суспільні процеси й усвідомлювати власну роль у підтриманні громадянського порядку та соціальної справедливості [1].

У «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя» соціальна та

громадянська компетентності визначені як окремі, але взаємопов’язані [32]. Соціальна компетентність трактується як здатність конструктивно взаємодіяти з іншими людьми та у різних соціальних контекстах, розуміти та виконувати соціальні ролі. Громадянська ж компетентність пов’язується зі знанням демократичних інституцій, цінностей, прав і обов’язків людини, здатністю брати участь у житті громади. Якщо ці положення перенести на дошкільний рівень, то йдеться про початкове формування у дітей 5-6 років уміння домовлятися, дотримуватися правил, брати участь у колективних іграх, проявляти емпатію, а також відчувати власну належність до групи, сім’ї, громади [25].

Важливим міжнародним документом є Конвенція ООН про права дитини (1989), яку Україна ратифікувала в 1991 році. У Конвенції проголошуються права дітей на освіту, розвиток, участь у житті суспільства, свободу думки та вираження поглядів [9]. Для старших дошкільників це означає необхідність створення такого освітнього середовища, у якому дитина вчиться висловлювати свою думку, брати участь у спільній діяльності, відчувати власну значущість та відповідальність. Ці положення корелюють із завданнями формування соціально-громадянської компетентності, адже вони підкреслюють активну позицію дитини як суб’єкта, а не лише об’єкта виховання.

В українських реаліях формування соціально-громадянської компетентності набуває особливої актуальності у зв’язку з процесами демократичного державотворення, війною та необхідністю консолідації суспільства навколо спільних цінностей. Громадянин, який володіє такою компетентністю, здатний відповідально ставитися до виконання конституційних обов’язків, відстоювати свої права правовим шляхом, брати участь у волонтерських і благодійних ініціативах, підтримувати культуру діалогу та толерантності. У сфері освіти соціально-громадянська компетентність виступає одним із пріоритетних результатів навчання: учні та студенти мають оволодіти знаннями про суспільні інститути, засади демократії,

права людини та громадянські свободи, а також практичними навичками співпраці, комунікації й конструктивного розв'язання проблем [1].

Саме через систему нормативних актів поняття соціально-громадянської компетентності набуває конкретного змісту та практичного значення.

У Законі України «Про освіту» закріплено принцип компетентнісного підходу як основу освітньої політики держави. У статті 12 зазначено перелік ключових компетентностей, серед яких виокремлюється громадянська, що передбачає здатність особи усвідомлювати свої права та обов'язки, відповідально діяти у демократичному суспільстві, брати участь у суспільному житті [7]. Хоча в Законі акцент робиться переважно на загальну систему освіти, його положення поширюються і на дошкільну ланку, яка закладає фундамент для формування базових уявлень про соціальну взаємодію, правила співжиття та громадянську поведінку. Для дітей старшого дошкільного віку це означає розвиток почуття власної гідності, здатності дотримуватися норм групового життя, вміння співпрацювати, що становить основу їхньої майбутньої соціально-громадянської компетентності.

Закон України «Про дошкільну освіту» безпосередньо окреслює завдання дошкільного виховання, серед яких важливе місце посідає соціалізація особистості дитини. У статті 7 визначено, що дошкільна освіта має забезпечувати формування у дітей життєвої компетентності, розвиток моральних якостей, здатність жити в суспільстві відповідно до загальноприйнятих норм і правил [8]. Таким чином, на законодавчому рівні закріплюється ідея, що соціально-громадянська компетентність є обов'язковим результатом дошкільної освіти, хоча термін «компетентність» стосовно дошкільників використовується радше в інтегративному сенсі.

Ключове значення у розумінні цього поняття має Базовий компонент дошкільної освіти, який визначає обов'язкові результати освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. У цьому документі чітко окреслено освітні напрями та компетентності, яких має набути дитина дошкільного віку. Соціально-громадянська компетентність розкривається через освітню лінію

«Дитина в соціумі», де йдеться про формування у старшого дошкільника уявлень про себе як члена сім'ї, групи, громади, народу; розвиток навичок взаємодії з дорослими й однолітками; засвоєння елементарних прав і обов'язків; виховання почуття відповідальності, патріотизму та поваги до культурного розмаїття [2]. Отже, у державному стандарті ця компетентність визнається структуро-утворювальною, адже поєднує моральні, соціальні та громадянські орієнтири, що визначають якість розвитку дитини.

Слід зазначити і наступність із Концепцією Нової української школи та Державним стандартом початкової освіти, де громадянська та соціальна компетентності визначаються як ключові результати навчання. Це означає, що формування основ соціально-громадянської компетентності має розпочинатися саме в дошкільному дитинстві, щоб у подальшому забезпечити цілісність освітнього процесу. Старші дошкільники, які оволоділи елементарними навичками співпраці, відповідальності, розуміння правил і обов'язків, легше адаптуються до шкільного життя й активно включаються в навчально-виховний процес [4].

Розглянемо, як українські автори визначають поняття соціально-громадянської компетентності. О. Косенчук дає наступне визначення: соціально-громадянська компетентність – це нова ключова компетентність дошкільної освіти за Базовим компонентом дошкільної освіти, яка включає знання, життєві навички, емоційно-ціннісне ставлення, участь батьків і уміння діяти в різних видах діяльності (ігровій, комунікативній, пізнавально-дослідницькій тощо) [18, с. 8]. Г. Лебідь у своїй науковій статті підкреслює, що соціально-громадянська компетентність дошкільника включає патріотичні почуття, уявлення про спільноту, взаємодію з іншими через театралізацію, а також здатність до вираження громадянської належності через культурні практики [20, с. 28]. На думку Л. Шульги, соціально-громадянська компетентність – це сукупність громадянських почуттів, здатності до участі в парціальних програмах і проєктах, граючих форм діяльності, через які дитина засвоює правила, норми, співпрацю, справедливість [40, с. 138]. Л. Козак та

С. Федорова визначають соціально-громадянську компетентність, як інтеграцію знань, умінь і ставлення (цінностей) дитини до соціальних норм, культурних стандартів, громадянської належності та соціальної взаємодії в культурному середовищі, зваженою участю в суспільних подіях, через різні форми діяльності [12, с. 356]. У своїй науковій роботі «Соціально-громадянська компетентність дошкільників: сутність поняття» Д. Малишева зазначає, що поняття соцільно-громадянської компетентності охоплює особистісно-зорієнтовану взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу (вихователь, родина, дитина); компетентнісний підхід, що включає готовність до соціальної участі, знання норм, уміння взаємодіяти [21, с. 59]. У статті «Development of Social Competence in Preschoolers with Different Levels of Executive Functions: Role Play and Project-Based Learning» дослідники визначають соціальну-громадянську компетентність як здатність дитини встановлювати та підтримувати позитивні міжособистісні взаємодії, вирішувати або уникати конфлікти, адаптуватися в соціальних ситуаціях, з огляду на її рівень виконавчих функцій (управління увагою, гнучкість, самоконтроль) [50, с. 96].

Особливість соціально-громадянської компетентності полягає в її інтегративності: вона не може формуватися ізольовано від інших сфер життєдіяльності. Вона передбачає залучення особистості до різноманітних форм громадянської активності – від шкільного самоврядування й учнівських проектів до діяльності у громадах та громадських організаціях. Соціально-громадянська компетентність є також основою для формування ідентичності, патріотизму, готовності до міжкультурного діалогу. Вона інтегрує в собі елементи правової, політичної, комунікативної та соціальної культури, створюючи цілісну систему орієнтирів для особистості у сучасному світі [1].

Розглянемо складові компоненти соціально-громадянської компетентності (табл. 1.1):

Таблиця 1.1 – Складові соціально-громадянської компетентності

Складова	Зміст
Когнітивна	Знання про себе, сім'ю, громаду, державні символи, правила поведінки, елементарні уявлення про права й обов'язки.
Емоційно-ціннісна	Почуття поваги, емпатії, справедливості; любов до Батьківщини, гордість за родину, толерантність.
Діяльнісна (поведінкова)	Уміння співпрацювати, домовлятися, вирішувати конфлікти; перші прояви соціальної активності.
Комунікативна	Уміння слухати і чути інших, висловлювати думки, домовлятися, вести діалог.
Мотиваційно-вольова	Усвідомлення значення правил, бажання діяти правильно; розвиток самоконтролю та наполегливості.
Культурно-ідентифікаційна	Належність до родини, громади, народу; знайомство з традиціями, символами, культурними цінностями.

1) Когнітивна складова. Цей компонент охоплює знання, необхідні дитині для орієнтації у світі соціальних явищ. Старший дошкільник поступово засвоює уявлення про себе як індивідуальність і як члена групи, родини, нації. Дитина дізнається про права й обов'язки, норми та правила спільного життя, значення державних символів, традицій і культурних надбань. У цьому віці відбувається активне формування уявлень про справедливість, рівність, дружбу, взаємодопомогу. Саме когнітивна складова забезпечує розуміння того, «чому» слід діяти певним чином, і створює основу для свідомого виконання соціально прийнятних дій.

2) Емоційно-ціннісна складова. Ця частина компетентності є фундаментом громадянського виховання. Дослідники (Л. Федорова, С. Козак, Г. Лебідь) підкреслюють, що у старшому дошкільному віці важливо формувати такі почуття, як любов до Батьківщини, гордість за власну родину і культуру, повага до старших і турбота про молодших [12, с. 357]. До емоційно-ціннісної сфери належать також розвиток емпатії, толерантності, здатність співпереживати й розуміти емоційний стан інших людей. На цьому рівні

компетентність проявляється у готовності дитини дотримуватися соціальних норм не через зовнішній контроль, а через внутрішнє переконання у правильності певних дій [20, с. 19].

3) Діяльнісна (поведінкова) складова. Соціально-громадянська компетентність виявляється не лише в знаннях і ставленнях, а передусім у вміннях та конкретних діях. Старший дошкільник поступово набуває навичок співпраці: уміє домовлятися, дотримуватися правил гри, брати участь у спільних видах діяльності, розв'язувати конфлікти мирним шляхом. На цьому етапі важливим є оволодіння елементарними організаційними вміннями (виконання ролей у колективних іграх, дотримання черги, розподіл завдань). Діяльнісна складова проявляється і в перших проявах громадянської активності: участі в міні-проєктах дитсадка, виконанні обов'язків чергового, долученні до доброчинних чи культурних заходів.

4) Комунікативна складова. Багато сучасних авторів (Д. Малишева та ін.) виділяють окремо комунікативний аспект компетентності, що охоплює вміння слухати і чути, висловлювати власні думки, ставити запитання, вести діалог, аргументувати свою позицію. Для старшого дошкільника це означає опанування елементарної культури мовлення, розвиток здатності домовлятися, підтримувати дружні стосунки, вирішувати конфлікти словесними засобами, а не силою. Комунікативна складова безпосередньо пов'язана з емоційно-ціннісною, адже саме через мовлення дитина виражає своє ставлення, повагу чи співпереживання до інших [21, с. 61].

5) Мотиваційно-вольова складова. Формування соціально-громадянської компетентності неможливе без розвитку мотивації дитини діяти соціально значущим чином. Старший дошкільник починає усвідомлювати, що дотримання правил, допомога іншим, відповідальне ставлення до обов'язків є не лише вимогою дорослих, а й власним вибором. Уміння контролювати власну поведінку, долати труднощі, стримувати імпульсивні реакції – усе це відноситься до вольової сфери, яка визначає рівень громадянської зрілості дитини.

6) Культурно-ідентифікаційна складова. У сучасних дослідженнях (С. Козак, Л. Федорова) наголошується, що важливою є також культурна складова, яка пов’язує дитину з національними традиціями, символами, звичаями. Старший дошкільник вчиться сприймати себе як частину родини, громади, народу, а також починає розуміти цінність культурного розмаїття. Це сприяє формуванню почуття належності й громадянської ідентичності, що в подальшому стає основою патріотизму та соціальної активності [12, с. 357].

Усі зазначені компоненти перебувають у тісному взаємозв’язку. Когнітивна база забезпечує знання, емоційно-ціннісна сфера формує внутрішні переконання, діяльнісна та комунікативна складові виявляються у практичних діях і взаємодії, мотиваційно-вольова підкріплює їх сталість, а культурно-ідентифікаційна надає їм змісту й національно-ціннісного наповнення. Саме інтеграція цих елементів створює цілісну структуру соціально-громадянської компетентності старшого дошкільника.

Таким чином, соціально-громадянську компетентність можна визначити як ключову якість сучасної людини, яка дозволяє їй не лише адаптуватися до соціуму, а й активно впливати на його розвиток, сприяючи утвердженню демократичних цінностей, соціальної солідарності й гуманістичних принципів співжиття. Ця компетентність є багатогранним утворенням, яке поєднує знання, почуття, вміння, ставлення і практичний досвід. Її формування вимагає комплексного підходу з боку педагогів, батьків і соціального середовища, адже лише за умови гармонійного розвитку всіх складових можна говорити про готовність дитини до подальшого шкільного навчання і свідомої громадянської участі.

1.2 Особливості формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік – це завершальний етап дошкільного дитинства, який охоплює період від 5 до 6 (7) років і характеризується інтенсивним розвитком пізнавальної, емоційно-вольової та соціальної сфер дитини. У цей час відбувається активна підготовка до переходу у шкільне навчання, формується здатність до довільної поведінки, зосередженості, самоконтролю, розвивається інтерес до пізнання навколишнього світу.

У психолого-педагогічній літературі старший дошкільний вік визначається як сенситивний період для формування моральних орієнтацій, цінностей співжиття, соціально-комунікативних навичок. Дитина цього віку здатна брати участь у колективних формах діяльності, дотримуватися правил, приймати прості соціальні ролі, оцінювати власні та чужі вчинки. Провідною діяльністю залишається гра, але вона поступово набуває рис навчальної та продуктивної, що забезпечує підготовку до шкільного життя [11, с. 143].

Таким чином, старший дошкільний вік – це період становлення базових компетентностей особистості, розвитку готовності до школи та первинної громадянської свідомості.

Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку є одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти, оскільки саме цей період є сенситивним для засвоєння моральних норм, правил співжиття, розвитку навичок комунікації та становлення первинної громадянської свідомості. Діти 5-6 років активно входять у соціальний простір, розширюють коло контактів, здобувають перший досвід участі у колективних справах, тому важливо враховувати вікові психологічні особливості цього етапу розвитку.

У старшому дошкільному віці у дітей з’являється потреба у визнанні з боку однолітків і дорослих, формується прагнення бути частиною групи, брати участь у спільних видах діяльності. Важливого значення набувають ігрові та

колективні взаємодії, які сприяють формуванню вміння домовлятися, розподіляти ролі, узгоджувати дії. Діти починають усвідомлювати, що дотримання правил є необхідною умовою для досягнення спільної мети, що безпосередньо впливає на становлення відповідальності й дисциплінованості.

Саме у цьому віці закладаються основи емпатії: дитина здатна співпереживати іншому, намагатися допомогти, оцінювати свої та чужі вчинки з точки зору «добре – погано». Така моральна орієнтація стає підґрунтям для формування ціннісних компонентів соціально-громадянської компетентності – почуття справедливості, поваги до інших, толерантності.

Мислення старших дошкільників переходить від наочно-дійового до наочно-образного та елементарного словесно-логічного. Це дозволяє дітям узагальнювати власний досвід, робити прості висновки, пояснювати причини подій. У цьому віці дитина може вже зрозуміти поняття «правило», «обов’язок», «права», хоча їхнє сприйняття має ще конкретний, прикладний характер. Наприклад, дитина може усвідомлювати, що «правильно ділитися іграшками», але ще не здатна сформулювати загальні принципи соціальної справедливості.

У старшому дошкільному віці активно формується уява, що дає змогу моделювати соціальні ситуації в ігровій чи навчальній діяльності. Завдяки цьому діти можуть уявляти себе у ролі громадянина, члена сім’ї, учасника спільноти, що сприяє усвідомленню власної соціальної ролі.

Діти 5-6 років поступово вчаться регулювати свої емоції, контролювати поведінку відповідно до соціальних норм. Хоча вони ще залишаються імпульсивними, проте вже здатні утримувати правила гри чи заняття, чекати своєї черги, зосереджувати увагу на спільному завданні. Розвиток вольових якостей – цілеспрямованості, наполегливості, здатності доводити справу до кінця – має важливе значення для формування активної життєвої позиції та громадянської відповідальності. Емоційна чутливість дошкільників сприяє розвитку таких якостей, як співчуття, доброзичливість, готовність допомогти.

Це створює основу для формування гуманістичних цінностей і соціально-громадянської компетентності.

У старшому дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток мовлення та комунікативних умінь. Діти вчаться формулювати власні думки, аргументувати свою позицію, слухати інших. Колективні ігри, бесіди, групові проєкти сприяють формуванню вміння вести діалог, дотримуватися правил спілкування, вирішувати конфлікти мирним шляхом. Ці вміння становлять базу для подальшої соціальної інтеграції та розвитку громадянських компетентностей. Важливим досягненням цього віку є здатність брати участь у колективних обговореннях, висловлювати оцінні судження про поведінку персонажів казок, однолітків чи власні вчинки. Таким чином, дитина поступово засвоює принципи демократичного спілкування – здатність враховувати думку інших, толерантність, рівноправність.

Моральні орієнтації дітей старшого дошкільного віку ще не є стійкими, але вже закладаються основи совісті, відповідальності перед іншими людьми. Діти починають розуміти зміст моральних норм («не ображати», «допомагати», «піклуватися»), усвідомлюють значення колективних правил. Важливим є розвиток здатності до самооцінки й оцінювання поведінки однолітків, що забезпечує формування внутрішніх регуляторів соціальної поведінки. Саме у цьому віці формується почуття патріотизму в початковій формі: діти вчаться називати свою країну, державні символи, відчувати гордість за свою родину, дитячий садок, рідний край. Це стає підґрунтям для розвитку громадянської ідентичності в майбутньому [35].

Соціально-громадянська компетентність у дошкільному віці виступає важливим чинником соціалізації. Дитина, яка оволоділа елементарними навичками співпраці, здатна дотримуватися правил колективного життя, виявляти толерантність, легше адаптується у нових соціальних умовах. Зокрема, у процесі взаємодії з однолітками та дорослими вона опановує базові форми спільної діяльності – домовленості, розподіл ролей, прийняття рішень, що є необхідними для подальшого навчання у школі та участі у суспільному

житті. Соціалізаційна функція компетентності проявляється також у тому, що дитина починає усвідомлювати себе не лише як індивіда, а як члена групи – сім'ї, дитячого колективу, громади. Це формує почуття належності та відповідальності перед іншими, що є фундаментом для майбутнього громадянського самовизначення.

Соціально-громадянська компетентність також сприяє становленню у дитини системи цінностей. Через казки, ігрові ситуації, приклади з життя дитина засвоює поняття добра і зла, справедливості й несправедливості, чесності й брехні. Вона вчиться співпереживати, співчувати, допомагати іншим. Виховання емпатії та толерантності в дошкільному віці має вирішальне значення для подальшого розвитку особистості, оскільки закладає основи гуманістичного світогляду. Крім того, у цей період формуються моральні звички – дотримання режиму, акуратність, відповідальність за власні дії. Дитина поступово переходить від зовнішньої мотивації («так сказав вихователь») до внутрішньої («так треба, бо це правильно»). Це свідчить про зародження елементів моральної саморегуляції, які є складовими соціально-громадянської компетентності [38].

Одним із ключових аспектів значення соціально-громадянської компетентності є підготовка до навчання у школі. Діти, які в дошкільному віці набули відповідних умінь, легше адаптуються до нових умов, проявляють вищий рівень навчальної мотивації та дисципліни. Здатність дитини дотримуватися правил, співпрацювати з ровесниками, брати на себе відповідальність за спільне завдання значно полегшує процес переходу від ігрової до навчальної діяльності, забезпечує позитивний старт у шкільному середовищі.

У дошкільному віці відбувається перше усвідомлення власної належності до рідної країни, культури, мови. Ознайомлення з народними традиціями, державними символами, культурними надбаннями сприяє формуванню почуття патріотизму. Хоча це усвідомлення ще не має глибокого змісту, воно створює емоційно-позитивне ставлення до своєї Батьківщини та оточення. Важливою

умовою є виховання у дітей поваги до інших культур і народів, що формує основи міжкультурної толерантності й демократичного світогляду. Таким чином, соціально-громадянська компетентність у дошкільному віці є першим кроком до становлення громадянської ідентичності особистості.

Саме у дошкільному віці закладаються основи особистісних якостей, які визначатимуть соціальну активність дитини у майбутньому. Соціально-громадянська компетентність впливає на розвиток комунікативності, впевненості, самостійності, відповідальності, що є необхідними рисами для успішної адаптації у суспільстві. Крім того, вона сприяє формуванню адекватної самооцінки, розвитку вольової сфери, здатності до співпраці та лідерства. Тобто йдеться не лише про соціальні навички, а й про становлення цілісної гармонійної особистості [1].

Соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку проявляється не у формі глибоких знань чи чітких переконань, а через конкретні дії, ставлення до інших людей, виконання соціальних ролей. Основними ознаками її прояву є:

- уміння взаємодіяти з ровесниками та дорослими у спільних видах діяльності;

- дотримання правил колективного життя (черга, порядок у грі, слухняність під час занять);

- здатність до співпереживання та надання допомоги іншим;

- відповідальність за власні вчинки та за доручені завдання;

- усвідомлення себе членом сім’ї, групи дитячого садка, громади [38].

Саме у грі діти моделюють соціальні відносини, засвоюють правила колективного життя, вчаться співпрацювати, домовлятися та брати на себе відповідальність. Тому прояви соціально-громадянської компетентності у грі можна розглядати як один із найважливіших показників соціальної зрілості дошкільника.

Найповніше компетентність проявляється у сюжетно-рольових іграх, де діти відтворюють різноманітні ролі дорослих: лікаря, продавця, водія, вчителя

тощо. Виконуючи ролі, діти віддзеркалюють соціальні відносини, знайомляться з моделями поведінки, характерними для певних професій чи сфер життя. У таких іграх проявляється вміння: домовлятися про розподіл ролей і правил; узгоджувати дії відповідно до загального сюжету; виявляти відповідальність за свою роль, не порушуючи логіки гри; застосовувати моральні норми у взаємодії з іншими (наприклад, бути ввічливим «продавцем» чи уважним «лікарем»). Ці прояви відображають початкові навички соціальної поведінки, що у майбутньому стають основою громадянської свідомості.

У процесі гри діти мають змогу засвоювати моральні норми та перевіряти їх на практиці. Наприклад, коли один із гравців намагається обійти правила, інші можуть протестувати, апелювати до чесності й справедливості. У сюжетних іграх діти відтворюють не лише професійні ролі, а й моделі моральної поведінки: допомога слабшим, захист від несправедливості, повага до старших. Таким чином, гра стає середовищем, у якому дитина не просто розважається, а й набуває реального соціального досвіду [35].

Крім цього, в процесі спілкування дітей старшого дошкільного віку найвиразніше проявляється рівень соціально-громадянської компетентності, адже дитина демонструє здатність узгоджувати власні інтереси з інтересами інших, дотримуватися правил і норм, брати на себе відповідальність та виявляти емпатію.

Взаємини між дітьми у старшому дошкільному віці виходять за межі ситуативних і короткочасних контактів. Зростає потреба у дружбі, партнерстві, визнанні з боку однолітків. Саме тут дитина стикається з необхідністю враховувати чужі інтереси, поступатися, домовлятися. У спілкуванні з ровесниками проявляються такі риси соціально-громадянської компетентності: уміння співпрацювати у грі чи спільній діяльності; здатність вирішувати конфлікти шляхом компромісу, а не силового тиску; прояви емпатії – підтримка друга, допомога у складній ситуації; визнання авторитету групи та дотримання колективних правил.

Взаємодія з дорослими (батьками, вихователями, педагогами) у старшому дошкільному віці виступає взірцем соціально прийнятної поведінки. Діти орієнтуються на дорослого як на авторитет, а його реакції та вимоги сприймають як норму. У спілкуванні з дорослими проявляються такі аспекти соціально-громадянської компетентності: уміння слухати і виконувати прохання; відповідальність за доручення (наприклад, полити квіти, допомогти молодшому); здатність до ініціативи – пропонувати свої ідеї, брати участь у спільних заходах; усвідомлення себе частиною колективу, коли дитина пишається похвалою за спільний результат. Важливо, що у спілкуванні з дорослими дитина засвоює не лише формальні правила поведінки, а й моральні цінності: справедливість, чесність, відповідальність.

Старший дошкільний вік також характеризується активним входженням дитини у життя колективу. У групі дошкільного навчального закладу вона вчиться підкорятися спільним правилам, брати участь у колективних заходах, відчувати свою значущість для інших. Це сприяє формуванню таких важливих проявів громадянської компетентності, як: відповідальність перед групою; участь у спільних справах; дотримання норм співжиття (не заважати іншим, ділитися іграшками, допомагати). Дитина починає усвідомлювати, що її поведінка впливає на добробут і настрій колективу, і намагається регулювати свої дії відповідно до цього [26, с. 74].

Важливо наголосити, що навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному віці виконує значну соціалізуючу функцію, адже саме під час колективних занять і дослідницьких завдань формуються основи соціально-громадянської компетентності, які у подальшому визначатимуть характер взаємин дитини з оточенням. Участь у навчальних заняттях вимагає від дошкільника дотримання певних правил і норм поведінки: бути уважним до завдань вихователя, вміти зосереджуватися на діяльності, очікувати своєї черги, узгоджувати власні дії з діями інших дітей. Виконання цих вимог засвідчує поступове оволодіння навичками саморегуляції та підпорядкування особистих потреб інтересам колективу. З іншого боку, навчальні завдання дають

можливість виявляти відповідальність за результат власної діяльності, адже дитина починає усвідомлювати, що якість її роботи впливає на успіх усієї групи. Таким чином, у ході пізнавальної діяльності проявляється здатність брати на себе зобов'язання та дотримуватися їх, що є важливою складовою громадянської компетентності.

Особливе значення для розвитку соціально-громадянських якостей має організація групових і колективних форм роботи. У процесі виконання спільних завдань діти навчаються домовлятися, розподіляти ролі, враховувати можливості й потреби інших, допомагати тим, хто не справляється з роботою. Така діяльність сприяє формуванню навичок співробітництва та взаємодопомоги, розвиває здатність поступатися у конфліктних ситуаціях і знаходити спільні рішення. Поступово формується почуття відповідальності не лише за власний результат, а й за успіх колективу загалом. Це стає підґрунтям для усвідомлення дитиною своєї ролі у групі та відчуття належності до спільноти, що відповідає першим проявам громадянської свідомості.

У навчально-пізнавальній діяльності проявляється також ініціативність дітей, їхня активність та прагнення робити власні відкриття. Старші дошкільники часто ставлять запитання, висловлюють власні судження, пропонують нестандартні варіанти розв'язання завдань. Такі прояви пізнавальної активності свідчать про формування активної життєвої позиції, здатності брати участь у спільному пізнавальному процесі не як пасивний виконавець, а як рівноправний учасник. Презентація власних досягнень перед ровесниками, готовність ділитися знаннями, пояснювати свої висновки іншим є важливими індикаторами становлення соціально-громадянської компетентності.

Суттєву роль у формуванні соціально-громадянської компетентності відіграє і зміст навчально-пізнавальної діяльності. Ознайомлення дітей з професіями дорослих, національними традиціями, культурними цінностями, державними символами, правилами безпеки та соціальної поведінки не лише збагачує їхній кругозір, а й сприяє усвідомленню себе як члена певної

спільноти. У процесі пізнавальних занять дитина починає розуміти значення своєї діяльності для сім'ї, групи, суспільства, поступово формуючи почуття причетності та відповідальності перед іншими людьми [38].

Ключову роль у формуванні соціально-громадянської компетентності відіграє емоційно-ціннісна сфера розвитку дитини у старшому дошкільному віці. Саме в цьому віці діти починають усвідомлювати значення власних почуттів та емоцій, а також здатність до розуміння й врахування переживань інших. Відбувається становлення емпатії, здатності співчувати, підтримувати, допомагати, що безпосередньо впливає на якість взаємин із ровесниками й дорослими та визначає успішність входження у колектив.

Важливою ознакою емоційно-ціннісних проявів є розвиток почуття прихильності та дружби. Дошкільники намагаються обирати «своїх» друзів, відчувають радість від спільної гри чи спільного досягнення результату. Водночас з'являється здатність розділяти емоційні стани інших: дитина засмучується разом із товаришем, який зазнав невдачі, або щиро радіє його успіхові. Подібні переживання закладають основу для формування гуманістичних цінностей та позитивного ставлення до людей. Не менш важливим є формування у дітей почуття справедливості та чесності. Старші дошкільники вже здатні оцінювати вчинки інших з позиції «правильно – неправильно», засуджувати несправедливість, відчувати провину у разі власного порушення правил. У груповій діяльності вони починають усвідомлювати, що загальні результати залежать від внеску кожного, і тому намагаються діяти відповідально. Це є проявом не лише моральної зрілості, а й громадянської позиції, яка у подальшому стане важливим чинником соціалізації у школі та суспільстві.

Емоційно-ціннісні прояви також пов'язані з формуванням перших уявлень про патріотизм і приналежність до певної спільноти. Діти цього віку із задоволенням беруть участь у святкових заходах, присвячених народним традиціям, відчувають гордість за свою групу, дитячий садок, родину. Через ознайомлення з культурними надбаннями рідного народу формується

позитивне ставлення до власної країни, її символів та звичаїв, що виступає важливим компонентом громадянської ідентичності. Суттєвим є і розвиток таких почуттів, як доброзичливість, турботливість, чуйність. Діти прагнуть допомагати молодшим або слабшим, пропонують підтримку однолiткам, які відчувають труднощі. Подібні прояви стають свідченням внутрішньої готовності до соціально значущих вчинків та формування системи моральних цінностей [35].

Таким чином, формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку має специфічні особливості, зумовлені їхніми психофізіологічними та соціально-психологічними характеристиками. Дошкільний заклад покликаний забезпечити умови, у яких дитина зможе засвоювати моральні цінності, розвивати комунікативні навички, здобувати перший досвід співжиття у колективі. Цей процес не зводиться лише до передавання знань чи правил – він передбачає цілісне формування ставлення до себе, до інших і до суспільства в цілому. Успішність цього процесу значною мірою залежить від компетентності вихователя, його здатності організовувати діяльність на засадах гуманізму, партнерства й поваги до дитячої особистості. Саме в старшому дошкільному віці закладається фундамент майбутньої активної громадянської позиції, здатності відповідально жити в суспільстві, дотримуватися норм демократичної культури та цінувати людські стосунки.

1.3 Проєктна діяльність як педагогічний засіб формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників

Формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників відбувається не стихійно, а у спеціально створених педагогічних умовах. Одним із найефективніших засобів реалізації цього завдання сучасні науковці та практики визнають проєктну діяльність, яка сприяє розвитку особистості дитини у процесі активної пізнавальної та соціальної взаємодії.

Термін «проєкт» походить від латинського слова projectus, що означає «той, що виступає вперед», «кинутий уперед». У педагогіці поняття «проєкт» трактується як задум чи план, спрямований на досягнення певного результату в майбутньому. Відповідно, проєктна діяльність – це спеціально організований процес, у межах якого учасники спільними або індивідуальними зусиллями вирішують певну проблему, створюючи при цьому конкретний продукт чи досягаючи соціально значущого результату [28, с. 4].

На думку Дж. Дьюї та В. Кілпатріка, які стали засновниками методу проєктів у педагогіці, головна цінність такої діяльності полягає в активній самостійній роботі дитини, що базується на її інтересах і потребах [46; 47]. Пізніше українські та зарубіжні науковці (О. Сухомлинський та інші) розвинули цю ідею, підкреслюючи, що проєктна діяльність є не лише навчальною технологією, а й дієвим засобом формування соціальної, комунікативної та громадянської компетентності [33].

У сучасній педагогіці проєктна діяльність розглядається як ефективна технологія організації освітнього процесу, що забезпечує активну позицію дитини в пізнанні, сприяє розвитку її творчості та соціальної компетентності. Поняття «проєктна діяльність» у найзагальнішому значенні означає спільну діяльність дітей і дорослих, спрямовану на досягнення певного результату, який має особистісну та суспільну цінність. Вона передбачає визначення мети, планування дій, виконання завдань і презентацію результату.

Сутність проєктної діяльності полягає у взаємодії знань і практики. На відміну від традиційних форм навчання, де домінує репродуктивний підхід, проєктна діяльність передбачає активну позицію учня: він не просто сприймає інформацію, а самостійно шукає способи її використання. Таким чином, дитина стає не об’єктом, а суб’єктом освітнього процесу.

Основними ознаками проєктної діяльності є:

- наявність проблеми, що потребує вирішення;

- практична спрямованість, коли результат має значення для самих учасників та їхнього оточення;

- поетапність, що включає планування, реалізацію та презентацію;

- співпраця й комунікація, які формують навички колективної діяльності;

- самостійність і творчість, що стимулюють ініціативність та відповідальність [28, с. 5].

Зміст проєктної діяльності охоплює сукупність завдань, методів, форм і результатів, які забезпечують цілісний освітньо-виховний процес. Він передбачає:

- визначення мети і проблеми. Це може бути питання з пізнавальної, соціальної, екологічної чи культурної сфери;

- планування діяльності. Діти спільно з педагогом або самостійно визначають шляхи досягнення мети, розподіляють ролі та обов'язки;

- реалізація задуму. На цьому етапі відбувається пошук інформації, виконання практичних завдань, творча діяльність;

- презентація результатів. Діти демонструють продукт своєї діяльності – малюнок, макет, виставу, дослід, соціальну акцію тощо;

- рефлексія та оцінювання. Учасники аналізують отриманий досвід, роблять висновки щодо того, що вдалося, а що потребує доопрацювання [22, с. 31].

Для дітей старшого дошкільного віку проєктна діяльність набуває особливої актуальності, оскільки саме в цьому віковому періоді активно формується пізнавальна мотивація, розширюється соціальний досвід, зростає потреба у спільній діяльності та спілкуванні з однолітками. Вихователі підкреслюють, що проєкти дозволяють організувати освітній процес так, щоб він був максимально наближений до реального життя дитини, відповідав її інтересам і життєвим потребам. Проєктна діяльність інтегрує різні види дитячої активності (ігрову, пізнавальну, творчу, комунікативну), має практичну спрямованість та орієнтується на досягнення конкретного результату. Завдяки цьому дитина не лише засвоює знання про соціальні явища, а й активно набуває досвіду співпраці, спільної відповідальності, розв'язання конфліктних ситуацій, прийняття рішень. Важливою умовою є те, що у проєкті дитина виступає не

пасивним слухачем, а рівноправним учасником спільної діяльності. Її думка враховується на всіх етапах: від вибору теми до презентації результатів. Такий підхід сприяє розвитку почуття власної значущості, формує позитивне ставлення до групи, дитячого садка, громади [28, с. 6].

Л. Шульга підкреслює проєктну діяльність як один із видів діяльності, який має значний вплив на формування громадянських почуттів, активності, любові до Батьківщини. Авторка аналізує умови, серед яких реалізація проєктів є ефективною: наявність програмно-методичного забезпечення, інтеграція різних видів діяльності (гра, проєкти, дослідження) та активна взаємодія педагогів, батьків і громади [41].

Л. Козак та В. Коваль вказують, що проєкти допомагають дітям не лише засвоювати культурно-історичні та патріотичні мотиви, але й формувати взаємоповагу, співробітництво, позитивну комунікацію із однолітками [13, с. 127].

Проєктна діяльність передбачає не лише засвоєння певних знань, а й активне залучення до колективної взаємодії, відповідальності за спільний результат і усвідомлення власної ролі у суспільних процесах. Саме тому її вплив на становлення громадянської культури та розвиток комунікативних компетентностей є визначальним.

По-перше, участь у проєктній діяльності допомагає учасникам формувати почуття соціальної відповідальності. Робота над спільними завданнями змушує людину усвідомити, що її особистий внесок впливає на успіх усього колективу. Це сприяє розвитку чесності, сумлінності, дисциплінованості, а також умінню дотримуватися правил та домовленостей. У контексті громадянських цінностей важливо, що учасники проєктів поступово привчаються брати на себе відповідальність за власні дії, поважати працю інших і будувати взаємини на принципах справедливості та рівноправності.

По-друге, проєктна діяльність створює умови для формування навичок командної взаємодії. У процесі роботи учасники стикаються з потребою в налагодженні ефективної комунікації, узгодженні різних точок зору та пошуку

компромісів. Цей досвід безпосередньо корелює з демократичними принципами: умінням слухати, толерувати іншу позицію, аргументувати власну думку та знаходити рішення, які задовольняють більшість. Отже, через навчання співпраці людина засвоює механізми, що лежать в основі громадянського суспільства.

По-третє, важливою складовою проєктної діяльності є розвиток критичного мислення. Під час планування та реалізації ідей учасники стикаються з необхідністю аналізувати інформацію, відокремлювати факти від припущень, оцінювати доцільність рішень і прогнозувати їхні наслідки. Таке вміння є фундаментом для активної громадянської позиції, оскільки дозволяє людині не бути пасивним спостерігачем, а свідомо й відповідально брати участь у суспільних процесах.

Крім того, проєктна діяльність формує в учасників емпатію та соціальну чутливість. Багато проєктів спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем – допомогу вразливим групам населення, збереження довкілля, розвиток громади. Участь у таких ініціативах виховує почуття солідарності, співчуття, готовності до волонтерства. Людина починає усвідомлювати цінність взаємопідтримки та соціальної активності, що є важливим елементом громадянської свідомості.

Також не менш значущим є розвиток навичок самопрезентації та лідерських якостей. У межах проєктів учасники часто виконують ролі координаторів, модераторів чи спікерів, що вимагає вміння чітко й переконливо висловлювати власну думку, надихати інших, організовувати роботу команди. Такі компетентності необхідні не лише у професійній сфері, а й у громадському житті, де вони допомагають людині стати активним учасником демократичних процесів.

У довгостроковій перспективі участь у проєктній діяльності сприяє становленню громадянської ідентичності. Людина починає чіткіше усвідомлювати свою приналежність до певної спільноти, громади чи нації. Вона відчуває, що може впливати на зміни у своєму середовищі, і розуміє

важливість особистої участі у розбудові суспільства. Це виховує патріотизм, відчуття єдності та готовність відстоювати демократичні цінності [17, с. 11].

Важливу роль відіграють освітні програми дошкільних навчальних закладів, які все частіше застосовують проєктну діяльність як ефективний педагогічний засіб.

У програмі «Українське дошкілля» соціально-громадянська компетентність інтегрується в освітній процес через усі види діяльності, серед яких особливе місце займають проєктні форми роботи. Програма пропонує педагогам використовувати тематичні та проблемні проєкти, що відображають життя дитини у суспільстві: «Ми – українці», «Моя родина», «Місто, у якому я живу», «Правила дружби». Завдяки таким проєктам діти поступово засвоюють основи соціальної взаємодії, вчаться висловлювати власну думку, домовлятися, приймати спільні рішення. Програма також акцентує увагу на співпраці з родиною: батьки залучаються до створення інформаційних матеріалів, організації екскурсій, підготовки презентацій, що посилює ефект виховного впливу [37].

Значний внесок у розвиток соціально-громадянської компетентності робить парціальна програма «Моя країна – Україна» (автори Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Пироженко). У ній передбачено інтеграцію патріотичного, національно-культурного та громадянського виховання в освітній процес. Проєктна діяльність виступає основним методом реалізації завдань: діти працюють над створенням колективних альбомів, організацією міні-вистав, презентацією народних традицій, свят та обрядів. Програма особливо акцентує увагу на використанні інтегрованих проєктів, які поєднують пізнавальні, художні, ігрові та дослідницькі види діяльності. Наприклад, у межах теми «Моя Батьківщина» діти створюють карту України, виготовляють колективні малюнки із символами держави, знайомляться з культурною спадщиною, беруть участь у театралізованих постановках [23].

У програмі «Дитина» також закладено умови для формування соціально-громадянської компетентності через різноманітні форми проєктної діяльності.

Вона передбачає використання як короткотривалих (1-2 тижні), так і довготривалих (1-2 місяці) проєктів, що дозволяє розширювати коло інтересів дитини і поглиблювати її знання про соціальний світ. Прикладами можуть бути проєкти «Професії моїх батьків», «Мій рідний край», «Ми – друзі природи». У ході реалізації таких проєктів діти збирають інформацію, проводять спостереження, дослідження, працюють над створенням макетів, організовують виставки та презентації. Важливим є те, що діти не лише отримують знання, а й набувають соціально значущого досвіду – взаємодії у групі, співпраці з дорослими, участі у спільних рішеннях [5].

Останні роки засвідчили необхідність використання цифрових технологій у дошкільній освіті. Так, у парціальних програмах, розроблених у 2022-2024 роках, передбачено застосування ІКТ у проєктній діяльності. Наприклад, діти створюють мультимедійні презентації, беруть участь у віртуальних екскурсіях, спілкуються з ровесниками з інших регіонів через онлайн-засоби. Такі форми роботи дають змогу розширити уявлення дитини про соціум, сформувати почуття приналежності до спільноти, розвивати навички цифрової комунікації. Це відповідає вимогам сучасного суспільства, яке потребує громадян, здатних діяти в умовах інформаційного середовища.

Практично всі сучасні освітні програми для ЗДО вказують на необхідність тісної співпраці з родиною та місцевою громадою у реалізації проєктної діяльності. Це пояснюється тим, що соціально-громадянська компетентність не може бути сформована лише у стінах дитячого садка: дитина потребує живого прикладу соціальної взаємодії, участі у спільній діяльності, відчуття значущості свого внеску. Саме тому в програмах передбачаються колективні акції («Посади дерево разом із татом», «День добрих справ»), родинні свята («Родинне дерево», «Традиції нашої сім’ї»), громадські ініціативи («Ми – помічники міста») [27].

Таким чином, освітні програми дошкільних закладів в Україні системно передбачають використання проєктної діяльності як засобу формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників. Завдяки

різноманітним програмам – «Українське дошкілля», «Дитина», «Моя країна – Україна» та іншим – створюються умови для залучення дітей до активної пізнавальної, творчої, соціальної діяльності, спрямованої на формування громадянських почуттів, відповідальності, толерантності та співпраці. Проєктна діяльність дозволяє поєднати навчання, виховання й розвиток у цілісний процес, де дитина виступає активним суб'єктом, здатним до ініціативи й соціальної участі. Перспективним напрямом розвитку програм є широке впровадження ІКТ, активізація родинної участі та розширення співпраці з громадою, що відповідає сучасним викликам та сприяє формуванню у дошкільників основ громадянської ідентичності.

Розглянемо види проектної діяльності для формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку. У педагогічній практиці виокремлюють короткотривалі та довготривалі проєкти, індивідуальні, групові та колективні проєкти, а також різні тематичні напрями проєктної діяльності.

Короткотривалі проєкти тривають від одного заняття до кількох днів. Вони мають чітко визначену мету та досягаються завдяки швидкому виконанню конкретного завдання. Наприклад, у дитячому садку може бути організовано проєкт «Правила дружби», у межах якого діти малюють плакати, складають розповіді про дружні вчинки, інсценізують невеликі ситуації з життя. Такі проєкти сприяють закріпленню уявлень про соціальні норми поведінки, розвивають почуття солідарності та взаємоповаги. Їхня перевага полягає в тому, що вони відповідають потребі дошкільників у швидкому результаті, підтримують інтерес і мотивацію.

Довготривалі проєкти реалізуються протягом кількох тижнів або навіть місяців. Вони мають складнішу структуру, включають кілька етапів і вимагають більшої активності від дітей та залучення дорослих. Наприклад, проєкт «Ми – маленькі українці» може тривати кілька місяців і включати знайомство з народними традиціями, участь у святах, створення виставки малюнків, відвідування музею. У процесі роботи над такими проєктами діти

поступово формують ціннісне ставлення до своєї країни, культури та історії, розвивають наполегливість і вміння доводити справу до кінця. Довготривалі проєкти забезпечують глибше занурення у проблему, стимулюють критичне мислення, послідовність і колективну відповідальність.

Таким чином, і короткотривалі, і довготривалі проєкти мають значення у формуванні соціально-громадянської компетентності дошкільників. Перші сприяють закріпленню окремих знань і навичок, другі – формують цілісні уявлення та соціальний досвід.

Індивідуальні проєкти спрямовані на розвиток особистих інтересів і здібностей дитини. Вони можуть реалізовуватися у формі створення малюнка, аплікації, складання казки чи підготовки короткої розповіді. Наприклад, дитина готує власний проєкт «Моя сім'я», у якому розповідає про своїх близьких, ілюструє його малюнками. Такі проєкти сприяють розвитку самостійності, ініціативності та здатності презентувати себе, що є важливими складовими громадянської компетентності.

Групові проєкти виконуються невеликими підгрупами дітей (3–5 осіб). У процесі їх реалізації діти вчаться домовлятися, розподіляти обов'язки, узгоджувати дії. Наприклад, у проєкті «Наше місто мрії» одна група дітей створює макет будівель, інша – транспорт, ще інша – парки й майданчики. Потім усі об'єднують результати в єдину композицію. Такі проєкти допомагають формувати навички співробітництва, толерантності та взаємодопомоги.

Колективні проєкти передбачають участь усього дитячого колективу. Це найбільш масштабна форма проєктної діяльності, яка дозволяє залучати не лише дітей, а й вихователів, батьків, представників громади. Прикладом може бути проєкт «Збережемо природу разом», у межах якого діти збирають макулатуру, висаджують рослини на території садка, готують виставку дитячих робіт на екологічну тему. Колективні проєкти формують відчуття єдності, колективної відповідальності, громадянської активності. Вони сприяють

вихованню у дітей гордості за результати спільної діяльності та розумінню своєї ролі в суспільстві [19].

Проєктна діяльність у дошкільних закладах може мати різні тематичні напрями, кожен із яких спрямований на формування певних компонентів соціально-громадянської компетентності. Розглянемо їх:

1) патріотичні проєкти. Їхня мета – виховання любові до рідної країни, міста, села, поваги до державних символів і традицій. Прикладом є проєкти «Ми – маленькі українці», «Моє рідне місто», «Символи України». Під час їх реалізації діти знайомляться з історією та культурою, вчаться цінувати надбання свого народу, формують почуття приналежності до країни;

2) екологічні проєкти. Вони спрямовані на формування відповідального ставлення до природи та довкілля. Приклади: «Друзі природи», «Чисте подвір'я», «Посади дерево». Такі проєкти виховують у дітей бережливе ставлення до ресурсів, любов до живого світу, розуміння значення екологічної культури;

3) культурно-мистецькі проєкти. Вони забезпечують розвиток творчості, естетичного смаку та культури поведінки. Наприклад, «Світ казки», «Маленькі актори», «Мистецтво навколо нас». Участь у таких проєктах дозволяє дітям емоційно переживати соціальні ситуації, відтворювати у творчості уявлення про добро, дружбу, взаємоповагу;

4) соціальні проєкти. Вони орієнтовані на практичне засвоєння правил співжиття в суспільстві. Наприклад, «Доброта врятує світ», «Друзі завжди поруч», «Правила безпеки». Діти вчаться співчуття, взаємодопомоги, толерантності, дотримання правил. Соціальні проєкти формують у дошкільників основу громадянської відповідальності та готовності до життя у спільноті [16, с. 65].

Для ефективної реалізації проєктного підходу в дошкільній освіті педагог має володіти різними методами та прийомами, які відповідають віковим особливостям дітей та завданням громадянського виховання. Розглянемо ці методи:

1) ігрові методи. Одним із провідних методів у роботі зі старшими дошкільниками є гра, яка органічно поєднує елементи навчання й виховання. У рамках проєктної діяльності застосовуються як сюжетно-рольові, так і дидактичні ігри. Наприклад, у сюжетно-рольових іграх «Ми – громадяни нашої країни» або «Місто друзів» діти вчаться взаємодіяти одне з одним, виконувати різні соціальні ролі, домовлятися й дотримуватися правил. Дидактичні ігри дозволяють закріпити знання про норми поведінки, правила безпеки, права та обов'язки. Ігрові методи сприяють розвитку у дітей почуття відповідальності, справедливості, толерантності та взаємоповаги;

2) дослідницькі методи. Проєктна діяльність у дошкільному закладі може включати елементи дослідження, які спрямовані на розвиток пізнавальної активності дітей. Старші дошкільники здатні проводити прості спостереження, робити висновки, ставити запитання й шукати відповіді на них. Наприклад, у проєкті «Наш дім – Земля» діти досліджують природу, вчаться берегти довкілля, розмірковують про відповідальність людини за збереження чистоти та гармонії в навколишньому середовищі. Використання дослідницьких методів не лише розвиває інтерес до пізнання, а й формує у дітей ціннісне ставлення до світу, виховує активну позицію щодо проблем громади;

3) метод проблемних ситуацій. Важливим засобом формування громадянських компетентностей є створення проблемних ситуацій, які потребують колективного обговорення й пошуку рішення. Наприклад, педагог пропонує дітям обговорити, як діяти, якщо один із друзів порушив правило гри, чи що робити, коли хтось залишив сміття на дитячому майданчику. Такі завдання стимулюють розвиток уміння висловлювати власну думку, враховувати позицію інших, знаходити спільне рішення. Дошкільники навчаються демократичних принципів: слухати, домовлятися, брати на себе відповідальність за наслідки своїх рішень;

4) комунікативні методи. У процесі проєктної діяльності важливе місце посідають методи розвитку мовлення та комунікації. Це можуть бути бесіди, колективні обговорення, складання розповідей, інтерв'ю з дорослими,

презентації власних робіт. Участь у таких видах діяльності формує у дітей навички діалогу, уміння висловлювати власні думки та слухати інших. Комунікативні методи сприяють вихованню культури спілкування, поваги до співрозмовника та розвитку почуття власної гідності;

5) художньо-творчі методи. Проєктна діяльність старших дошкільників передбачає широке використання образотворчої, музичної та театралізованої діяльності. Створення колективних малюнків на теми «Моє місто», «Дитячий садок – наша дружна сім'я», інсценізація казок про добро і справедливість, виконання пісень про дружбу й рідну країну допомагають дітям емоційно осмислити соціальні цінності. Через творчість дитина вчиться співпереживати, розуміти моральний зміст людських вчинків, що є основою розвитку громадянських якостей;

6) інтегровані методи. У практиці дошкільної освіти дедалі більше застосовуються інтегровані методи, коли в одному проєкті поєднуються різні види діяльності: пізнавальна, ігрова, дослідницька, творча. Наприклад, у проєкті «Ми – друзі природи» діти одночасно проводять спостереження за довкіллям, малюють плакати, беруть участь в іграх і складають казки. Такий підхід забезпечує комплексний розвиток особистості, сприяє формуванню цілісного світогляду та практичному засвоєнню соціально-громадянських умінь [24].

Особливого значення у формуванні соціально-громадянської компетентності має взаємодія з родиною. Педагог організовує спільні проєкти дітей та батьків, наприклад «Моя родина – частина громади», «Традиції моєї сім'ї». Такі заходи не лише розширюють знання дошкільників про соціальні зв'язки, а й зміцнюють партнерство між дитячим садком та сім'єю. Батьки стають прикладом для дітей у прояві громадянської активності, а спільна діяльність сприяє формуванню в дітей гордості за свою сім'ю та громаду [14, с. 172].

Таким чином, проєктна діяльність є ефективним педагогічним засобом формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників.

Вона забезпечує створення умов для активної взаємодії дітей, виховання моральних цінностей, розвитку почуття відповідальності та ініціативності, ознайомлення з основами соціального життя. Завдяки своїй практичній спрямованості проєктна діяльність сприяє не лише засвоєнню знань, але й формуванню важливих життєвих умінь і навичок, що стають фундаментом подальшого громадянського становлення особистості.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Визначення рівня сформованості соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап)

Мета констатувального етапу експерименту – визначити рівень сформованості соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатувального етапу:

- підібрати діагностичний інструментарій;
- провести первинну оцінку;
- проаналізувати результати;
- розробити програму формування соціально-громадянської компетентності засобами проєктної діяльності, та експериментально перевірити її ефективність.

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 101 «Софія» Запорізької міської ради. Вибірка дослідження складалася з 30 дітей віком 6 років, група «Капітошка».

Соціально-громадянська компетентність оцінювалася за такими параметрами:

1) мотиваційний компонент – вміння слухати іншу людину, поважати її думку та інтереси;

2) когнітивний (пізнавальний) компонент – вміння співвідносити свої бажання та прагнення з інтересами інших; вміння з повагою ставитися до інших;

3) поведінковий (комунікативний) компонент – вміння отримувати необхідну інформацію через спілкування; вміння вести простий діалог з дорослими та однолітками; вміння брати участь у груповій діяльності (вести переговори, поступатися тощо); вміння приймати та надавати допомогу; вміння не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях;

4) емоційний компонент – вміння розуміти емоційний стан однолітка, дорослого (радісний, сумний, злий, впертий тощо) та говорити про нього; вміння спокійно відстоювати свою думку.

Для оцінки рівня соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку ми використовували такі діагностичні завдання:

1. Діагностичне завдання «Відображення почуттів».

Мета: оцінити здатність дітей розуміти емоційний стан однолітків та дорослих; розповідати про них (емоційний компонент).

Дослідження проводиться індивідуально. Дітям пропонується розглянути картинки, що зображують дітей та дорослих у різних ситуаціях, та відповісти на запитання. Методика проводилася в групі. Дітей запрошували індивідуально. Дітям пропонувалося розглянути картинки, що зображують дітей та дорослих у різних ситуаціях, та відповісти на запитання.

2. Діагностичне завдання «Дзеркало настроїв».

Мета: оцінити здатність дітей розуміти настрій свого партнера на основі його вербальної та невербальної поведінки (когнітивний компонент).

Методика проводилася з парами дітей. Дітей об’єднували у пари, і визначалося, хто в кожній парі був «мовцем», а хто «відбивачем». Вихователь шепотів фразу на вухо «мовцю», «мовець» повторював її, а «відбивач» мав визначити, яке почуття відчував одноліток у момент виголошення фрази. Потім діти мінялися місцями. Дітям було дано такі фрази для відтворення: «Мама прийшла за мною» (роздратування), «У нас сьогодні гості!» (радість), «Моя лялька зламалася» (розчарування), «Я більше не буду битися» (сором), «У мене є велосипед!» (радість), «Який великий динозавр!» (здивування), «Я більше не буду дружити з Марком» (образа).

3. Діагностичне завдання «Інтерв'ю».

Мета: оцінити здатність дітей отримувати необхідну інформацію шляхом спілкування та вести простий діалог з дорослими та однолітками (поведінковий компонент).

Методика проводилася з підгрупою дітей (по 6 дітей у кожній). Одній дитині пропонувалося взяти на себе роль кореспондента та запитати мешканців дошкільного навчального закладу (інших дітей) як вони живуть у своєму місті та чим займаються.

Методика проводилася в ігровій кімнаті групи, оскільки це завдання вимагало від дітей відчуття себе кореспондентами та ставити запитання іншим. Дітей було розділено на 4 підгрупи по 6 дітей у кожній. Методика проводилася з кожною підгрупою індивідуально.

4. Діагностичне завдання «Безлюдний острів».

Мета: виявити вміння слухати інших, поважати їхні думки та інтереси, спокійно відстоювати власну думку (мотиваційний та емоційний компоненти).

Методика проводиться з підгрупою дітей (по 6 осіб у кожній). Дорослий пропонував дітям уявити себе на безлюдному острові та поміркувати про те, яким би було їхнє життя.

Методика проводилася в музичній залі дошкільного закладу. Для створення відповідної атмосфери програвався аудіозапис зі звуками моря, співом птахів та шелестінням листя. Дітей було розділено на чотири підгрупи. Методика проводилася з кожною підгрупою індивідуально.

5. Діагностичне завдання «Будівництво нового міста».

Мета: виявити здатність дітей взаємодіяти в системі «дитина-дитина», узгоджувати свої бажання та прагнення з інтересами інших дітей, брати участь у груповій діяльності та надавати допомогу (поведінковий компонент).

Вихователь поділив дітей на чотири підгрупи та пояснив, що кожна підгрупа повинна обрати капітана (який звітуватиме про виконану роботу), підготувати необхідні матеріали, розподілити обов'язки та виконати поставлене командне завдання.

Завдання проводилося в ігровій кімнаті групи, оскільки воно вимагало від дітей малювання та будівництва конструкцій з будівельних матеріалів. Дітей було розділено на чотири підгрупи. Завдання проводилося індивідуально з кожною підгрупою.

6. Діагностичне завдання: «Не поділили іграшку».

Мета: оцінити здатність дітей уникати суперечок, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях та ставитися до інших з повагою (поведінковий та когнітивний компоненти).

Дорослий звернув увагу дітей на коробку з іграшками та пропонував кожній дитині вибрати іграшку та пограти з нею. Якщо виникав конфлікт через нову іграшку, вихователь, коротко спостерігаючи за поведінкою дітей, втручався та пропонував всім разом вирішити ситуацію.

Процедура проводилася в ігровій кімнаті групи. Дітей розділили на чотири підгрупи; дане завдання проводилося з кожною підгрупою індивідуально.

Для кожного параметра нами були виокремлені рівні соціально-громадянської компетентності:

- високий рівень (оцінюється в 3 бали): дитина самостійно виконує завдання та досягає результатів;

- середній рівень (оцінюється в 2 бали): дитина розуміє інструкції дорослого та готова виконати завдання з допомогою;

- низький рівень (оцінюється в 1 бал): дитина розуміє значення завдання, але або відмовляється його виконувати (не виявляє інтересу або не впевнена в досягненні результату), або має труднощі з виконанням завдання після кількох неефективних дій (втрачає інтерес, відмовляється виконувати завдання) та не реагує на допомогу.

Рівень розвитку соціально-громадянської компетентності оцінюється відповідно до набраних балів: високий рівень – від 15 до 18 балів; середній рівень – від 10 до 14 балів; низький рівень – від 6 до 9 балів.

Якісні характеристики рівнів розвитку соціально-громадянської компетентності:

- високий рівень (15-18 балів): діти беруть на себе функції організаторів взаємодії; пропонують тему, розподіляють роботу, ролі тощо, демонструють вміння слухати співрозмовника, узгоджувати з ним свої пропозиції, поступатися, переконувати, прагнуть отримати інформацію в процесі взаємодії. Вони легко встановлюють контакт з дорослими та однолітками, вміють зацікавити їх перспективами участі в іграх та роботі; демонструють чуйність, надають ефективну взаємодопомогу та вміють звертатися та приймати допомогу від дорослого та інших дітей. Вони активно взаємодіють з членами групи, вирішуючи спільну проблему; здатні спокійно відстоювати свою точку зору, демонструючи при цьому шанобливе ставлення до інших та своїх інтересів. У конфліктних ситуаціях намагаються знайти справедливе вирішення або звертаються до дорослого;

- середній рівень (10-14 балів): діти легко взаємодіють з однолітками та прагнуть спілкування, але переважно з дітьми своєї статі; тобто міжособистісне спілкування з однолітками характеризується вибірковістю та гендерною диференціацією. Спілкування з дорослими опосередковується спільною діяльністю; відзначаються труднощі при встановленні контакту з незнайомими дорослими. Комунікативна активність недостатня, але позитивно спрямована (діти приймають пропозицію ініціатора, погоджуючись, а також можуть заперечувати, враховуючи його інтереси, та вносити зустрічну пропозицію). Вони знають норми організованої взаємодії, але можуть їх порушувати (не завжди враховують інтереси своїх співрозмовників). Діти помічають труднощі своїх однолітків, але не завжди можуть надати необхідну допомогу; вони приймають допомогу, але самостійно її не шукають. У конфліктних ситуаціях вони не проявляють ініціативи щодо їх вирішення: йдуть на поступки, не відстоюючи свою точку зору, та підпорядковують свої прагнення інтересам інших;

- низький рівень (6-9 балів): діти не взаємодіють, не виявляють схильності до контакту, діють індивідуально. Вони неактивні, пасивно наслідують проактивних дітей, не висловлюючи власної думки. Діти ігнорують інтереси та бажання однолітків, наполягаючи на своєму. Не здатні висловити свою точку зору, що зрештою провокує конфлікт. Не знають норм організованої взаємодії або не співвідносять власну потребу з їх дотриманням; виявляють байдужість до однолітків або нездатність ефективно допомагати один одному; відмовляються від допомоги дорослих та однолітків.

Розглянемо результати дослідження за діагностичним завданням «Відображення почуттів». Для наочності результати діагностичного завдання «Відображення почуттів» представлені графічно (рис. 2.1).

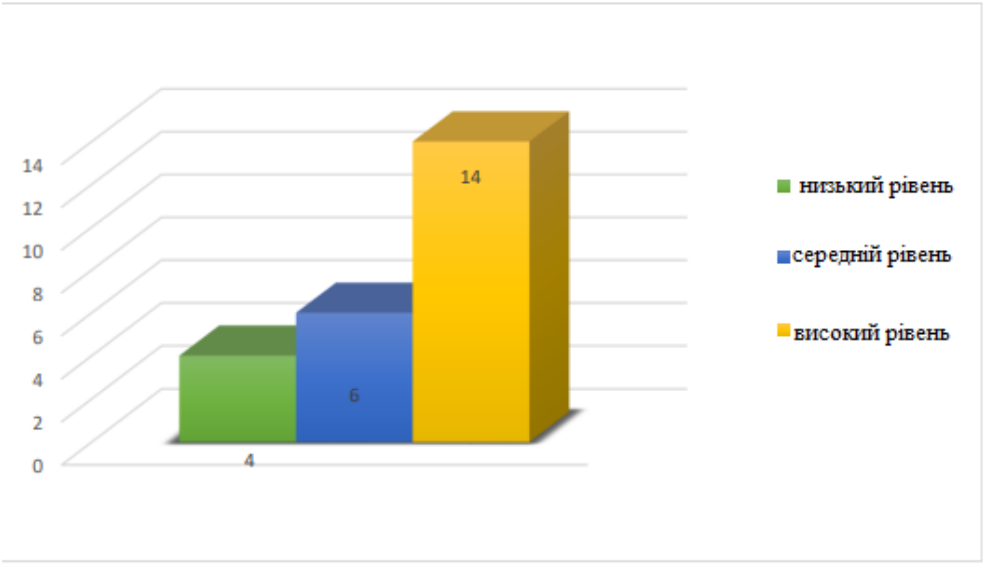

Рисунок 2.1 – Результати діагностичного завдання «Відображення почуттів»

Більшість дітей легко визначили правильні емоційні стани дітей та дорослих, зображених на картинках, пояснили причини цих емоцій та передбачили, як розвиватиметься ситуація. Декілька дітей одразу мали труднощі з правильним визначенням емоцій людей, зображених на картинках, але виконали це завдання після деяких підказок. Їм також було важко передбачити, як розвиватиметься ситуація. Однак, за допомогою підказок та аналогій, вони також виконали цю частину завдання. Лише четверо дітей вважали це завдання складним. Їм було важко визначити емоційні стани людей,

зображених на картинках, а також вони не змогли пояснити причини цих станів або передбачити, як розвиватиметься ситуація.

Далі розглянемо результати дослідження за діагностичним завданням «Дзеркало настроїв». Для наочності результати діагностичного завдання «Дзеркало настроїв» представлені наочно (рис. 2.2).

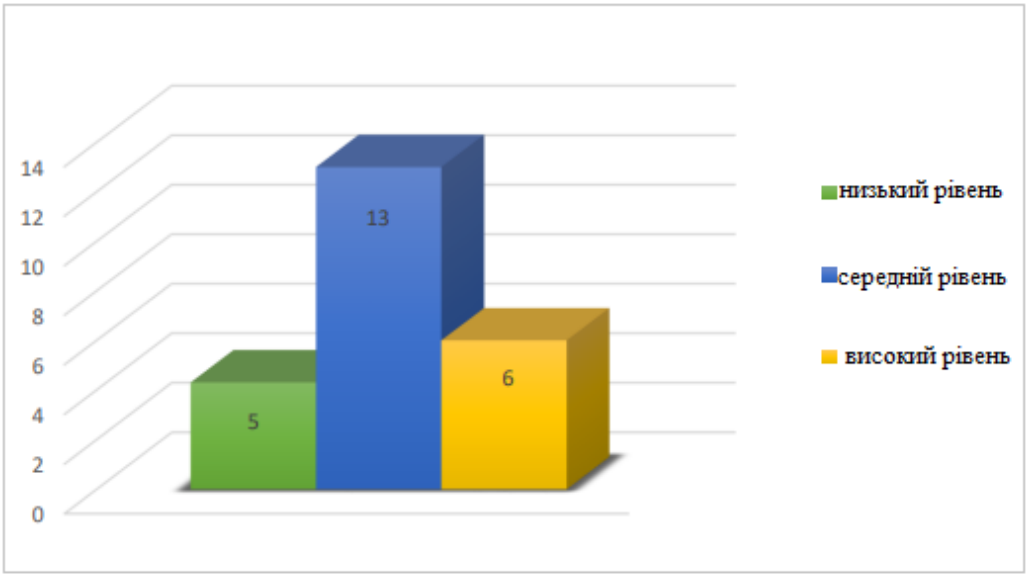

Рисунок 2.2 – Результати діагностичного завдання «Дзеркало настроїв»

Лише шестеро учасників виконали завдання досить швидко та без жодних труднощів. Ці діти точно визначили всі емоції, навіть коли «мовець» вимовляв фразу з інтонацією, відмінною від задуму. Вони також змогли повноцінно передати різні почуття та стани за допомогою мовлення, міміки та рухів тіла.

Більшості учасників потрібна була допомога у визначенні їхнього емоційного стану. Коли діти були «мовцями», вони намагалися емоційно вимовляти фрази, але вираження їхніх почуттів не завжди було чітким.

Діти, які за результатами цього завдання отримали 1 бал, мали труднощі з визначенням емоційних станів своїх однолітків або визначали їх абсолютно неправильно, і не могли передавати різні емоційні стани під час вимови фраз. Цим дітям було важко розпізнавати емоції «співрозмовника» та виражати власні емоції.

Проаналізувавши результати даної методики, ми виявили, що більшість дітей у цій групі можуть розпізнавати емоції своїх співрозмовників, але деяким потрібна невелика допомога дорослого. Не всі можуть точно висловити свої емоції – у деяких на це впливають порушення мовлення, а інші надмірно емоційні. Діти, які мали найбільші труднощі з адаптацією до дошкільного віку та які часто хворіли, що призводило до обмеження соціальної взаємодії, мали найбільші труднощі з виконанням цього завдання.

Методика «Інтерв'ю» дала змогу визначити результати, що представлені графічно (рис. 2.3):

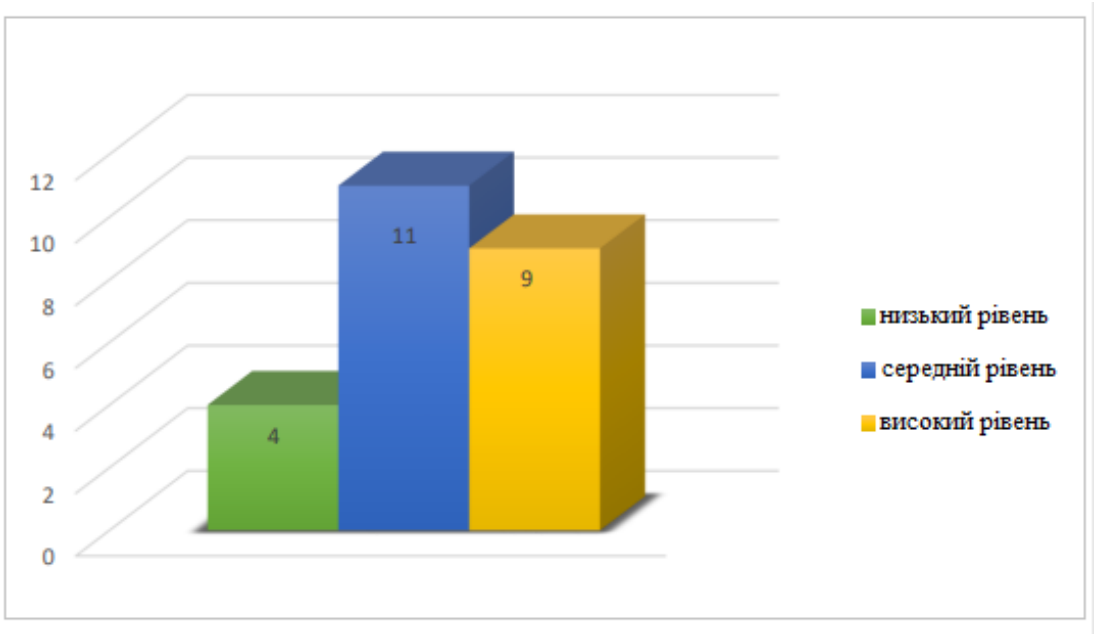

Рисунок 2.3 – Результати діагностичного завдання «Інтерв'ю»

- 6 дітей виконали це завдання, отримавши 3 бали. Хоча деякі висловлювали збентеження, всі вони виконали його з ентузіазмом, самостійно сформулювавши 3-5 детальних запитань, які були логічно та послідовно структуровані;

- більшість дітей виконали це завдання, отримавши 2 бали. Дехто виконував завдання з ентузіазмом, але сором'язливість їм заважала – вони довго формулювали свої запитання і не могли сформулювати їх одразу;

- інші виконували його без особливого ентузіазму, формулюючи 2-3 коротких запитання, здебільшого з допомогою, не дотримуючись логічної

структури «інтерв'ю». Деяким дітям це завдання було особливо складним, вони насилу справлялися навіть з допомогою дорослого, а інші спочатку взагалі відмовлялися брати участь.

Проаналізуємо результати за діагностичним завданням «Безлюдний острів». Для наочності результати діагностичного завдання «Безлюдний острів» представлені графічно (рис. 2.4).

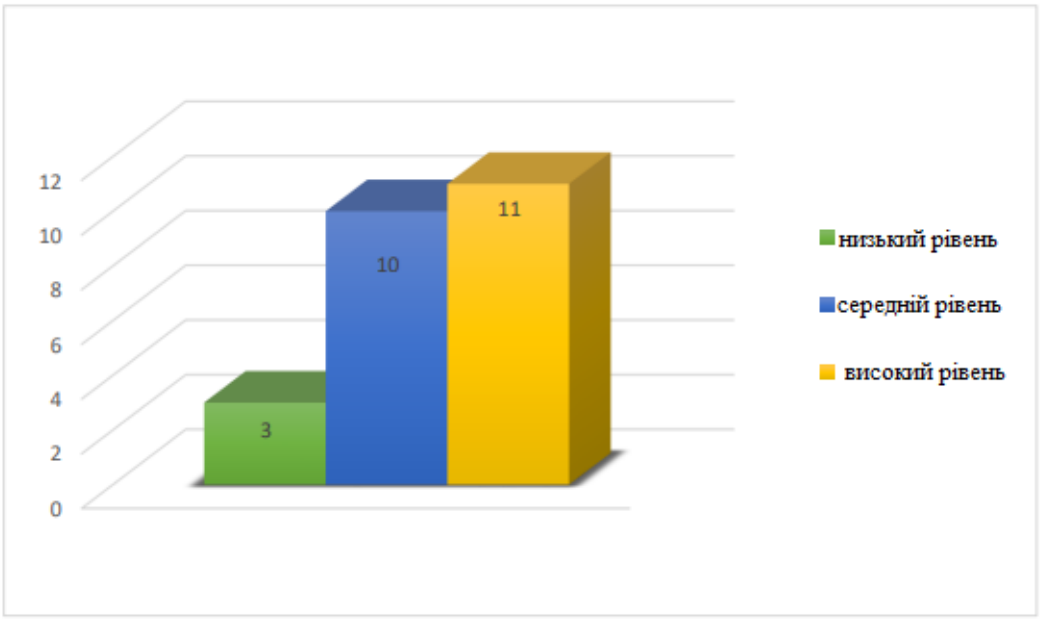

Рисунок 2.4 – Результати діагностичного завдання «Безлюдний острів»

Значній кількості дітей це завдання було легким. Вони повністю занурилися в музичний фон і почали яскраво та образно все уявляти. Діти проявляли ініціативу у своїй взаємодії, беручи на себе роль організатора. Вони також продемонстрували здатність слухати інших, намагаючись узгоджувати з ними свої пропозиції, а також йти на компроміс або переконувати їх.

Майже половина дітей набрала два бали за це завдання. Їм бракувало ініціативи, але вони були позитивно активними у своїх висловлюваннях і були більш сприйнятливими до пропозицій більш активних дітей. Однак вони також могли заперечувати та вносити зустрічні пропозиції, якщо їхні інтереси не враховувалися.

Лише троє дітей зазнали значних труднощів із цим завданням. Вони пасивно слідували за іншими дітьми, не висловлюючи ні своїх думок, ні бажань. Деякі взагалі не брали участі в спілкуванні.

Далі розглянемо результати дослідження за методикою «Будівництво нового міста». Не всі діти здатні були взаємодіяти, узгоджувати свої бажання та прагнення з інтересами інших, брати участь у груповій діяльності та надавати допомогу. Деякі діти брали на себе лідерські ролі та добре їх виконували. Інші були абсолютно пасивні; не виконували своїх обов'язків. Деякі діти були абсолютно не здатні до переговорів. Але більшість, навіть якщо вони не прагнули до лідерства, здатні були висловити свою думку, узгоджувати свої бажання з інтересами інших, і із задоволенням брати участь у групових заходах та надавати допомогу.

Для наочності результати діагностичного завдання «Будівництво нового міста» представлені графічно (рис. 2.5).

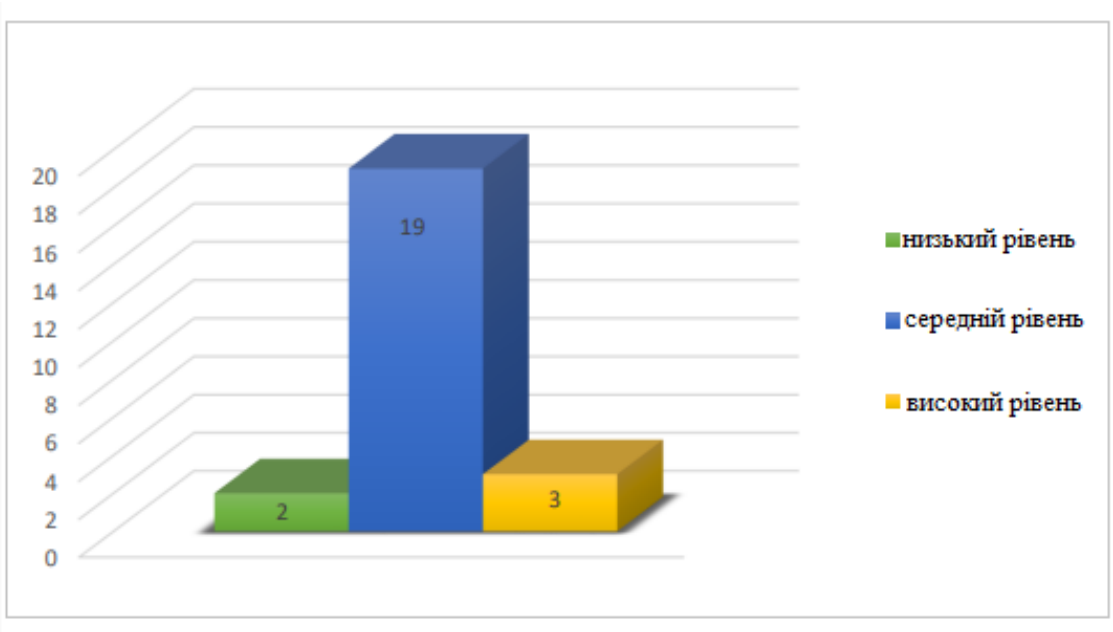

Рисунок 2.5 – Результати діагностичного завдання «Будівництво нового міста»

Далі розглянемо результати за діагностичним завданням «Не поділили іграшку». Діти, які отримали по 3 бали, вважали завдання цікавим. Вони уникали провокування конфліктів, натомість шукали більш справедливого та

доцільного вирішення ситуації. Якщо вони не могли впоратися самостійно, вони зверталися за допомогою до дорослого.

Діти, які отримали два бали за це завдання, також здебільшого намагалися уникнути провокування конфлікту, але або виявляли мало ініціативи для його вирішення, або йшли на поступки та не відстоювали свою думку.

Були також діти, які не докладали зусиль для вирішення конфлікту, нехтували інтересами інших дітей, висловлювали свою думку з палкістю та емоціями та не докладали зусиль для звернення за допомогою до дорослих.

Для наочності результати діагностичного завдання «Сперечалися через іграшку» представлені графічно (рис. 2.6).

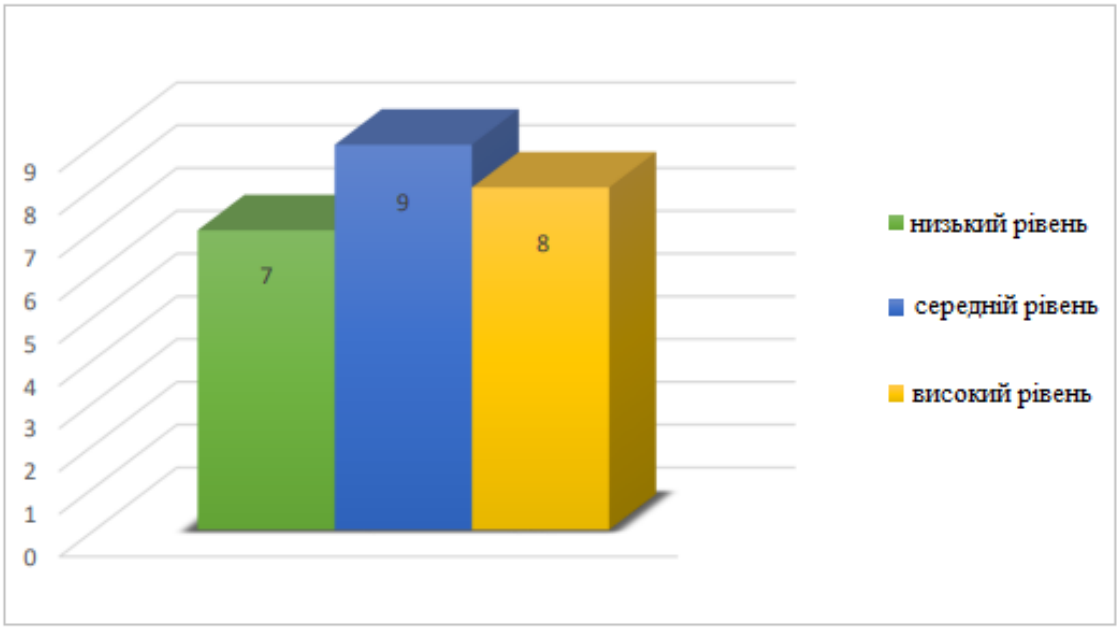

Рисунок 2.6 – Результати діагностичного завдання «Сперечалися через іграшку»

Після проведення всіх діагностичних завдань та аналізу їх результатів, ми отримали такі результати щодо розвитку соціально-громадянської компетентності у даній групі дітей: високий рівень – 7 дітей (29%); середній рівень – 12 дітей (50%); низький рівень – 5 дітей (21%).

Для наочності результати всіх діагностичних завдань представлені графічно (рис. 2.7).

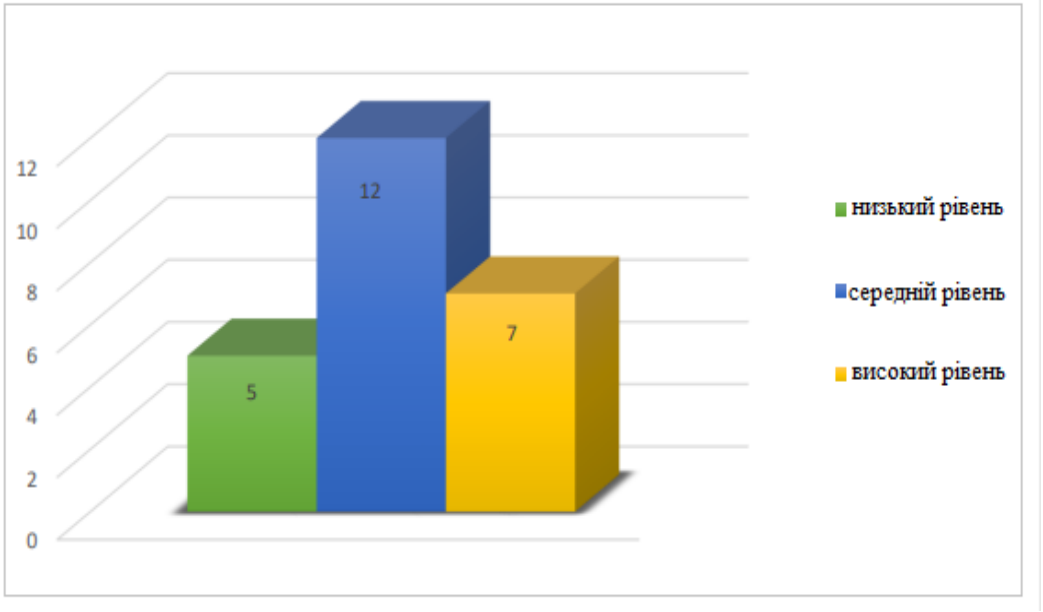

Рисунок 2.7 – Результати стану сформованості соціально-громадянської компетентності дошкільників на констатувальному етапі

Аналіз отриманих результатів діагностики рівня сформованості соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засвідчив, що в цілому дана компетентність розвинена на середньому рівні, про що свідчить найбільша частка дітей із середніми показниками — 12 осіб (50%). Це свідчить про наявність базових умінь, які забезпечують успішну взаємодію з однолітками та дорослими, водночас потребують подальшого системного удосконалення.

До мотиваційного компонента більшість дітей продемонстрували часткову сформованість умінь слухати співрозмовника, враховувати його думку та інтереси. Хоча багато дітлахів виявляли готовність до взаємодії, спостерігалися труднощі зі стійкістю уваги під час сприймання висловлювань інших людей та з умінням довго утримувати позитивний діалог.

Щодо когнітивного (пізнавального) компонента, то діти загалом розуміють необхідність узгодження власних бажань з інтересами інших. Водночас спостерігаються окремі труднощі з усвідомленим застосуванням цього уміння у реальних комунікативних ситуаціях. Виявлено також достатній рівень знань про норми етикету та правила взаємоповаги, проте не всі діти одноманітно демонструють їх у поведінці.

Аналіз поведінкового (комунікативного) компонента свідчить, що значна частина дітей здатна будувати простий діалог, звертатися по допомогу й пропонувати її іншим, брати участь у групових видах діяльності. Проте в окремих дітей зафіксовано труднощі у веденні переговорів, мирному розв'язанні суперечок та контролі емоцій у конфліктних ситуаціях. Саме ці вміння виявилися найбільш проблемними, що частково пояснює наявність дітей із низьким рівнем компетентності — 5 осіб (21%).

У межах емоційного компонента більшість вихованців продемонстрували базове розуміння емоційного стану як однолітків, так і дорослих. Вони здатні розпізнавати та вербалізувати прості емоції, однак уміння спокійно висловлювати власну думку, стримано реагувати у ситуаціях незгоди та регулювати власні емоції сформовані ще недостатньо.

Позитивним є й те, що майже третина дітей – 7 осіб (29%) – показали високий рівень соціально-громадянської компетентності. Вони впевнено взаємодіють із ровесниками, беруть на себе ініціативу в групових видах діяльності, демонструють розвинені комунікативні та емоційно-регулятивні навички, уміють домовлятися, поступатися та підтримувати інших.

Таким чином, результати констатувального етапу свідчать про необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку всіх компонентів соціально-громадянської компетентності, але особливо — поведінкового та емоційного. Отримані дані підтверджують актуальність упровадження спеціально розробленої та запровадженої програми проєктної діяльності, яка сприятиме підвищенню рівня сформованості компетентності у дітей. Подальша робота має бути спрямована на розвиток уміння мирно розв'язувати конфлікти, формувати навички співпраці, розвивати емпатію та емоційний інтелект, що є ключовими для соціальної успішності майбутніх першокласників.

2.2 Розроблення та впровадження програми формування соціально-громадянської компетентності засобами проєктної діяльності (формувальний етап)

Нами була розроблена програма формування соціально-громадянської компетентності засобами проектної діяльності.

Головною метою програми є створення умов для комплексного формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі організації системної, змістовної, педагогічно спрямованої проєктної діяльності. Ця мета передбачає:

- розвиток у дітей усвідомлення себе як активного учасника спільноти (групи, родини, громади, держави);

- формування позитивного ставлення до людей, соціальних норм і правил поведінки;

- виховання відповідальності, емпатії, толерантності, почуття власної гідності;

- набуття досвіду колективної взаємодії, співпраці, прийняття спільних рішень;

- залучення дітей до соціально значущих ініціатив, які мають практичне спрямування та виховний потенціал.

Мета програми узгоджується з вимогами Базового компонента дошкільної освіти України, де наголошується на необхідності формування у дітей громадянської ідентичності, любові до Батьківщини, поваги до державних символів, рідної мови, культури й традицій українського народу. Таким чином, реалізація програми спрямована на виховання особистості, здатної до співжиття в демократичному суспільстві, яка володіє навичками взаєморозуміння, толерантності, самоповаги та активної участі у спільному добробуті.

Для досягнення зазначеної мети визначено комплекс завдань, які реалізуються у процесі проєктної діяльності:

1) освітні завдання:

- формувати у дітей знання про суспільні відносини, сім'ю, громаду, державу, основні соціальні ролі людей;

- ознайомлювати дітей із правилами спілкування, культурою поведінки, моральними нормами людських взаємин;

- розширювати уявлення про навколишній соціальний світ, трудову діяльність дорослих, суспільно корисні професії;

- формувати елементарні знання про права дитини, символи держави, значення державних свят і традицій.

2) розвивальні завдання:

- розвивати у дітей комунікативні вміння: слухати, висловлювати власну думку, домовлятися, знаходити компроміс;

- формувати навички самоорганізації, самоконтролю, співпраці в групі, відповідальності за виконання спільної справи;

- стимулювати ініціативність, самостійність і креативність у процесі виконання проектів;

- розвивати емоційно-ціннісну сферу, сприяючи становленню почуття емпатії, співпереживання, доброзичливості.

3) виховні завдання:

- виховувати любов і повагу до своєї родини, дитячого садка, рідного міста, країни;

- формувати позитивні риси характеру: чесність, справедливість, уважність до інших, працьовитість;

- виховувати почуття гордості за досягнення свого народу, шанобливе ставлення до культурної спадщини;

- формувати активну громадянську позицію через участь у колективних соціальних проектах;

- виховувати почуття відповідальності за власні вчинки, дотримання правил поведінки в суспільстві.

Принципи реалізації програми:

- гуманістичний принцип. Застосування гуманістичного підходу у формуванні соціально-громадянської компетентності означає орієнтацію не на примус чи контроль, а на співпереживання, довіру, діалог, розвиток моральних почуттів через позитивні емоції;

- принцип особистісно-орієнтованого підходу. Соціально-громадянська компетентність не може бути сформована шаблонно, кожна дитина проходить власний шлях усвідомлення норм поведінки та моральних цінностей;

- принцип діяльнісного підходу. Соціально-громадянські якості не можуть бути засвоєні пасивно, вони розвиваються лише у процесі практичного досвіду взаємодії: у грі, праці, спілкуванні, творчості, у спільному розв'язанні проблем;

- принцип інтеграції освітнього змісту. Інтеграційний принцип полягає у поєднанні різних напрямів освітньої роботи (мовленнєвого, пізнавального, художньо-естетичного, морального, трудового) в єдиний процес формування громадянських компетентностей;

- принцип партнерської взаємодії. Соціально-громадянські навички формуються лише у взаємодії. Тому важливим є принцип партнерства – рівноправних, доброзичливих стосунків між вихователем, дитиною, батьками та соціальним оточенням;

- принцип системності та послідовності. Реалізація програми має відбуватися поетапно – від формування елементарних уявлень про моральні норми до розвитку стійких соціально-громадянських якостей. Системність гарантує узгодженість виховних впливів і дозволяє уникнути випадковості у роботі;

- принцип рефлективності. Цей принцип спрямований на розвиток у дітей здатності усвідомлювати власні дії, оцінювати їх і робити висновки. Рефлексія є важливою умовою морального розвитку, адже саме через осмислення власного досвіду дитина вчиться розрізняти добро і зло, розуміти почуття інших людей [6].

Ефективне впровадження програми формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами проєктної діяльності передбачає поетапну організацію роботи, що дозволяє забезпечити поступовий розвиток соціальних навичок, громадянських якостей і моральних цінностей дітей. Кожен етап має свою мету, завдання, зміст та очікувані результати, утворюючи логічно завершену систему педагогічної діяльності.

Загальна структура програми включає три основні етапи:

- підготовчий етап – створення умов і мотивації для участі у проєктній діяльності;

- основний етап – безпосередня реалізація проєктів, активна діяльність дітей, взаємодія з батьками;

- підсумковий етап – рефлексія, оцінювання результатів, узагальнення та поширення досвіду.

Підготовчий етап є надзвичайно важливим, адже саме на цьому етапі визначається вихідний рівень готовності дітей до участі у соціально значущих видах діяльності, формуються основи мотивації, інтерес до спільної праці, взаємодії та пізнання соціального світу. Перед початком реалізації програми вихователь проводить діагностику соціальної зрілості та рівня сформованості базових комунікативних і моральних навичок дітей старшого дошкільного віку. З цією метою використовуються: спостереження за поведінкою дітей у групових ситуаціях; бесіди, ігрові ситуації на морально-етичні теми; аналіз дитячих висловлювань і реакцій у ситуаціях вибору; співбесіди з батьками для виявлення домашнього досвіду соціальної взаємодії. Результати аналізу дозволяють визначити актуальні проблеми розвитку групи, наприклад: недостатню комунікативну активність, труднощі у співпраці, низький рівень емпатії або обмежене розуміння соціальних норм.

На основі аналізу вихователь формулює педагогічну проблему та конкретизує цілі й завдання програми для певної групи дітей. Далі визначається тематика майбутніх проєктів, добираються методи і форми роботи, створюється план-графік реалізації.

Важливим моментом є залучення дітей до планування. Разом із вихователем вони обговорюють, які теми їм цікаві, що вони хотіли б дізнатися або зробити. Це сприяє формуванню відповідального ставлення та підсилює мотивацію до спільної діяльності. Мотивація виступає рушійною силою будь-якої діяльності. Для дітей дошкільного віку вона формується через емоційно насичені ситуації, гру, спільні обговорення, елементи змагання. Педагог організовує: ігрові ситуації-вступи («Мандрівка у країну Доброти», «Школа друзів», «Місто ввічливості»); читання художніх творів, які ілюструють моральні вчинки; створення символіки програми (логотип, девіз, «дерево добрих справ»); обговорення правил команди, спільне створення «Кодексу добрих друзів». На цьому етапі важливо, щоб діти відчули себе активними учасниками спільної справи, а не виконавцями дорослих завдань.

Підготовчий етап завершується створенням умов для старту проєктної діяльності – підготовкою матеріалів, оформленням середовища, розподілом ролей і завдань.

Основний етап – це практична реалізація програми, під час якої діти безпосередньо беруть участь у різних видах проєктної діяльності, спрямованої на формування соціально-громадянських умінь. Цей етап має найбільшу тривалість і охоплює кілька послідовних циклів проєктів різної тематики (соціальної, моральної, екологічної, патріотичної тощо).

Проєкти реалізуються у формі інтегрованої діяльності, що поєднує спостереження, гру, творчість, експерименти, бесіди, праці та соціальні ініціативи. Вихователь виступає координатором, консультантом, організатором взаємодії, а діти активними виконавцями та співавторами.

Типові етапи кожного проєкту:

- постановка проблеми або теми (разом з дітьми обговорюється мета, очікуваний результат, шляхи досягнення);

- збір інформації (читання, спостереження, зустрічі з дорослими, пошук рішень);

- практична діяльність (виконання спільних завдань, виготовлення виробів, проведення акцій);

- презентація результатів (виставки, свята, відео, спільні звіти);

- рефлексія (обговорення, що вдалося, чого навчилися, що сподобалось).

Під час реалізації програми діти набувають соціального досвіду у різних формах діяльності: у рольових іграх («Друзі у місті», «Пошта добрих новин», «Лікар допомагає»); у практичній діяльності (чергування, допомога молодшим, догляд за природою); у колективних справах («Тиждень добрих справ», «Свято ввічливості»); у пізнавально-дослідницькій роботі (спостереження за людьми різних професій, створення макетів міста, тощо). Важливо, щоб дитина відчувала результативність своїх дій: хтось отримав допомогу, щось стало кращим, хтось усміхнувся завдяки її вчинку. Це створює позитивний досвід моральної поведінки.

Підсумковий етап передбачає аналіз, оцінювання та узагальнення результатів, а також планування подальших перспектив розвитку соціально-громадянських навичок у дітей. Вихователь разом із дітьми проводить кола обговорення: «Що ми дізналися?», «Чого навчилися?», «Що зробили доброго для інших?».

Для дітей організовуються вправи:

- «Моє відкриття» – кожна дитина ділиться своїм найкращим досвідом;

- «Дерево добрих справ» – на листочках записуються добрі вчинки;

- «Смайлик настрою» – візуальне оцінювання власного стану [30].

Зміст розробленої програми комплексного формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку зорієнтовано на запровадження в умовах закладу дошкільної освіти в процесі організації системної, змістовної, педагогічно спрямованої проєктної діяльності з вихованцями.

В таблиці 2.1 представлено зміст програми, який було запроваджено на формувальному етапі нашого дослідження.

Таблиця 2.1 – Зміст програми формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами проєктної діяльності

№	Напрям роботи	Зміст роботи	Форми та методи діяльності
1	Формування уявлень про себе та інших	Проєкти: «Я – особистість», «Мій настрій», «Я і мої друзі»	Ігри-знайомства, рольові ігри, малювання автопортретів, бесіди про почуття, коло довіри
2	Формування морально-етичних цінностей	Проєкти: «Добрі справи», «Що таке дружба», «Живемо у злагоді»	Обговорення моральних ситуацій, читання казок, драматизація, вправи «Добрий вчинок», творчі майстерні
3	Формування соціально-комунікативних умінь	Проєкти: «Ми – команда», «Умій слухати», «Чарівні слова»	Групові завдання, комунікативні тренінги, спільні ігри, обговорення правил спілкування
4	Ознайомлення з суспільним життям і громадою	Проєкти: «Моє місто (село)», «Хто працює поруч», «Ми – маленькі громадяни»	Екскурсії, зустрічі з представниками професій, створення макетів, інтерактивні бесіди
5	Виховання патріотичних почуттів	Проєкти: «Моя Батьківщина – Україна», «Символи нашої держави», «Герої нашого краю»	Вивчення державних символів, свята, художні виставки, перегляд відеоматеріалів, спільні пісні
6	Екологічно-громадянська активність	Проєкти: «Ми друзі природи», «Посади дерево», «Чиста планета»	Дослідницькі та природоохоронні акції, спостереження, колективна праця, творчі майстерні
7	Родинно-соціальні зв’язки	Проєкти: «Моя сім’я», «Родинні традиції», «Добрі справи разом»	Родинні виставки, фотоальбоми, спільні свята, зустрічі з батьками, виготовлення подарунків
8	Соціально-трудова діяльність	Проєкти: «Ми помічники», «Працюємо разом», «Трудові справи для всіх»	Чергування, прибирання, догляд за рослинами, колективні справи, обговорення результатів праці

Продовження таблиці 2.1.

9	Формування досвіду участі у спільному прийнятті рішень	Проєкти: «Рада друзів», «Наші правила», «Діти планують день»	Колективне планування, голосування, вибір тем і ролей, обговорення результатів
10	Підсумкові соціальні ініціативи	Проєкти: «Тиждень добрих справ», «Свято дружби», «Маленькі громадяни – велике серце»	Колективні заходи, творчі виступи, виставки, волонтерські акції

Таким чином, програма побудована на основі інтеграційного підходу, який поєднує виховання, навчання, гру, дослідження, творчість і практичну діяльність дітей. Усі елементи змісту об’єднані спільною метою – формуванням у дошкільників активної життєвої позиції, почуття відповідальності, взаємоповаги, любові до Батьківщини та бажання діяти на благо інших.

1. Формування уявлень про себе та інших. Початковий компонент програми спрямований на допомогу дитині усвідомити себе як особистість, пізнати свої почуття, емоції, потреби й навчитися розуміти інших.

У межах цього напряму реалізуються проєкти «Я – особистість», «Мій настрій», «Я і мої друзі».

Через ігри-знайомства, малювання автопортретів, створення «Дерева дружби» діти вчаться описувати себе, називати позитивні риси, розпізнавати настрій співрозмовника, співчувати іншим. Під час бесід, колективних обговорень і рольових ігор вихователь формує в дітей почуття власної гідності, емпатії, відкритості до спілкування, закладає основи соціальної толерантності. Такі заняття готують дитину до розуміння цінності людських стосунків і необхідності дотримання моральних норм у колективі.

2. Формування морально-етичних цінностей. Цей напрям становить серцевину соціально-громадянського виховання, адже саме моральні орієнтири визначають поведінку людини в суспільстві.

У рамках проєктів «Добрі справи», «Що таке дружба», «Живемо у злагоді» діти засвоюють поняття добра, чесності, справедливості, порядності.

Основними формами роботи є обговорення життєвих ситуацій, розігрування сценок, читання народних казок і творів В. Сухомлинського, створення «Книги добрих вчинків». Драматизації моральних історій дають змогу дошкільникам прожити ситуації, у яких необхідно прийняти рішення, допомогти чи відвернутися, поділитися чи промовчати.

Зміст цього напряму спрямований на формування в дітей морального досвіду, розвитку співпереживання, доброти, бажання робити добро іншим без очікування винагороди [36].

3. Формування соціально-комунікативних умінь. Комунікація є провідною складовою соціально-громадянської компетентності, оскільки через неї дитина засвоює норми поведінки, вчиться будувати стосунки та розв’язувати конфлікти.

У межах напряму реалізуються проєкти «Ми – команда», «Умій слухати», «Чарівні слова».

Під час групових тренінгів, спільних ігор і колективних вправ діти вчаться: уважно слухати партнера; не перебивати, коли говорить інший; домовлятися про спільні дії; використовувати слова ввічливості у повсякденному спілкуванні.

Використовуються методи рольових ігор («Суперечка друзів», «Миротворці»), вправи на емпатію («Як почувається мій друг?»), вправи на командоутворення («Будуємо міст дружби»).

Результатом цього напряму є сформованість комунікативної культури, вміння взаємодіяти у колективі та позитивно впливати на емоційний стан інших.

4. Ознайомлення з суспільним життям і громадою. Дошкільники поступово входять у соціальний світ, тому важливо, щоб вони розуміли роль людини в суспільстві, значення праці, призначення різних професій, важливість взаємопідтримки.

Проєкти «Моє місто (село)», «Хто працює поруч», «Ми – маленькі громадяни» сприяють розвитку у дітей уявлень про громаду як спільноту людей, які разом дбають про добробут і порядок.

Зміст цього напряму включає: екскурсії до бібліотеки, лікарні, пожежної частини, пошти; зустрічі з представниками професій (медик, поліцейський, вчитель, волонтер); спільне створення макету «Моє місто майбутнього».

Такі форми роботи дають змогу дітям відчути належність до громади, зрозуміти, що кожна людина важлива і може зробити свій внесок у спільну справу [39].

5. Виховання патріотичних почуттів. Патріотичне виховання – це формування любові до Батьківщини, гордості за народ, поваги до історії, культури, символіки.

Проєкти «Моя Батьківщина – Україна», «Символи нашої держави», «Герої нашого краю» допомагають дітям усвідомити, що вони – громадяни своєї країни.

Зміст реалізується через: ознайомлення з державними символами; виготовлення прапорців, гербів, карт України; слухання народних пісень, вивчення дитячих віршів про рідний край; свята («День України», «Моя родина – частинка країни»).

Патріотичні проєкти сприяють формуванню національної самосвідомості, гордості за свій народ, пошані до культурної спадщини [42].

6. Екологічно-громадянська активність. Екологічна тематика має безпосереднє відношення до соціально-громадянського виховання, оскільки турбота про довкілля – це прояв відповідальності перед суспільством.

У межах проєктів «Ми друзі природи», «Посади дерево», «Чиста планета» діти беруть участь у дослідницьких спостереженнях, природоохоронних акціях, колективній праці на території дитсадка. Вихователь організовує: посадку дерев і квітів; виготовлення годівничок; прибирання ділянки; екологічні квести («Зелена місія», «Врятуй планету»).

Зміст цього напряму формує в дітей екологічну свідомість, почуття відповідальності за природу, навички колективної праці та взаємодопомоги [34, с. 156].

7. Родинно-соціальні зв'язки. Сім'я – перше соціальне середовище дитини, тому важливо забезпечити єдність виховних впливів родини та закладу освіти.

У межах проєктів «Моя сім'я», «Родинні традиції», «Добрі справи разом» діти дізнаються про історію свого роду, традиції, професії батьків, вчаться цінувати сімейні відносини.

Реалізуються такі форми діяльності: сімейні виставки («Родинне дерево», «Моя сім'я у фото»); виготовлення подарунків для батьків; спільні свята («День сім'ї», «Свято мами»); родинні майстер-класи.

Робота за цим напрямом сприяє розвитку почуття любові, вдячності, взаємоповаги, формує в дітей розуміння, що сім'я є осередком доброти та підтримки [31].

8. Соціально-трудова діяльність. Важливо, щоб діти змалечку розуміли цінність праці та відчували радість від участі у спільних корисних справах.

Проєкти «Ми помічники», «Працюємо разом», «Трудові справи для всіх» навчають дітей простим трудовим навичкам: прибиранню, догляду за рослинами, упорядкуванню іграшок.

Діти виконують чергування, беруть участь у прибираннях, прикрашанні групи до свят, виготовленні спільних поробок.

Обговорюючи результати, вони усвідомлюють, що їхня праця приносить користь іншим, що взаємна допомога і відповідальність – основа спільного життя.

9. Формування досвіду участі у спільному прийнятті рішень. У цьому напрямі реалізується принцип демократичності виховання.

Проєкти «Рада друзів», «Наші правила», «Діти планують день» дають змогу дітям відчути, що їхня думка важлива.

Під час колективного планування вихователь організовує обговорення тем, ідей, розподіл ролей і обов'язків. Діти беруть участь у голосуванні, висловлюють пропозиції, дискутують, шукають компроміси. Такі ситуації формують почуття власної значущості, ініціативності, готовності до відповідальності, розвивають навички соціального лідерства та співпраці.

10. Підсумкові соціальні ініціативи. Підсумковий етап програми передбачає узагальнення всього набутого досвіду.

У межах проєктів «Тиждень добрих справ», «Свято дружби», «Маленькі громадяни – велике серце» діти беруть участь у волонтерських акціях, благодійних заходах, виставках, святах.

Зміст цього напряму спрямований на: підбиття підсумків проєктної діяльності; демонстрацію досягнень дітей; розвиток почуття гордості за спільну працю.

Такі заходи підкреслюють соціальну значущість дитячих дій, створюють позитивний емоційний фон і сприяють формуванню активної громадянської позиції [43, с. 85].

Реалізація програми формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами проєктної діяльності передбачає отримання системних, довготривалих і комплексних результатів, які охоплюють когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісну сфери розвитку особистості дитини. Очікувані результати реалізації програми можна умовно поділити на три рівні:

1) Індивідуально-особистісний рівень. На цьому рівні очікується розвиток базових особистісних характеристик, що становлять основу соціально-громадянської компетентності:

- усвідомлення власного «Я» – дитина починає розуміти свою індивідуальність, визнає свої почуття, емоції, вчинки, усвідомлює власну відповідальність за них;

- розвиток емоційної чуйності та емпатії – діти виявляють співчуття, співпереживання, готовність допомагати тим, хто цього потребує;

- формування позитивного ставлення до себе та оточення – старші дошкільники вчаться приймати себе, цінувати свої можливості, виявляти доброзичливість і повагу до інших;

- розвиток моральних якостей – чесності, доброти, справедливості, відповідальності;

- становлення позитивної самооцінки та впевненості у власних силах через участь у колективних справах і проєктах;

- здатність до саморегуляції поведінки – дитина починає розуміти правила поведінки, мотиви своїх учинків, намагається контролювати емоції та дії.

2) Соціально-поведінковий рівень. Передбачає здатність дитини діяти в соціально прийнятний спосіб у різних життєвих ситуаціях, тобто взаємодіяти, співпрацювати, домовлятися та спільно вирішувати проблеми. Після реалізації програми очікується, що старші дошкільники:

- вміють взаємодіяти в колективі, слухати й поважати думку інших;

- усвідомлюють цінність спільної діяльності, здатні домовлятися, розподіляти обов’язки, діяти злагоджено;

- демонструють толерантність і доброзичливість до людей різного віку, національності, соціального статусу;

- виявляють ініціативність, самостійність, відповідальність у виконанні спільних справ;

- мають сформовані навички конструктивного спілкування – уміють запитувати, пояснювати, підтримувати розмову, мирно вирішувати конфлікти;

- активно беруть участь у спільних проєктах, спрямованих на покращення життя групи, дитячого садка, громади;

- проявляють турботу, увагу й допомогу іншим, підтримують молодших дітей, тварин, природу;

- здатні оцінювати свої вчинки, розрізняти добро і зло, розуміти наслідки своїх дій.

3) Громадянсько-ціннісний рівень. Цей рівень результатів пов'язаний із формуванням почуття належності до соціуму, Батьківщини, усвідомлення власної ролі в суспільстві. У старшому дошкільному віці закладаються основи патріотизму, громадянської свідомості, моральної відповідальності перед іншими людьми. Очікується, що після реалізації програми діти:

- відчувають себе частиною спільноти – сім'ї, дошкільного навчального закладу, громади, держави;

- усвідомлюють значення понять «громадянин», «Батьківщина», «Україна»;

- знають державні символи, розуміють їх зміст і ставляться до них із повагою;

- виявляють любов до рідного краю, цікавляться його культурою, традиціями, природою;

- беруть участь у соціально значущих ініціативах (екологічних акціях, благодійних заходах, творчих виставках);

- розуміють важливість дотримання правил і законів, проявляють почуття справедливості;

- виявляють прагнення робити добрі справи, що приносять користь іншим;

- мають усвідомлене ставлення до колективу та суспільства, уміють оцінювати власний внесок у спільну справу.

Реалізація програми дає комплексний ефект – розвиток особистості дошкільника у всіх основних напрямах виховання: моральному, соціальному, пізнавальному, емоційному та творчому. Очікується, що в результаті її впровадження діти:

- володіють початковими знаннями про суспільство, його структуру, ролі людей у ньому;

- мають практичний досвід соціальної взаємодії, уміють співпрацювати, приймати спільні рішення;

- розвинули соціально-моральну рефлексію – здатність розуміти почуття інших, оцінювати ситуації з моральної точки зору;

- демонструють емоційну стабільність, уміння регулювати свої емоції, дотримуватись норм поведінки;

- набули життєвих компетентностей, необхідних для подальшої адаптації у школі: самостійності, відповідальності, активності, толерантності;

- здатні ініціювати та реалізовувати невеликі соціальні проєкти разом із дорослими, наприклад, допомога молодшим, догляд за природою, створення спільних творчих робіт.

Умови ефективного впровадження програми:

1) Організаційно-педагогічні умови. Охоплюють систему дій вихователя, спрямованих на створення сприятливого освітнього середовища, у якому можлива реалізація завдань програми.

Однією з ключових умов ефективного впровадження програми є наявність розвивального середовища, що стимулює активність, самостійність і творчість дітей. Таке середовище має бути:

- інформаційно-насиченим (наявність тематичних стендів, наочних матеріалів, соціальних символів – прапор, герб, карти, фотографії місцевої громади);

- варіативним і гнучким (можливість вибору діяльності, ігор, партнерів для спільної роботи);

- соціально-орієнтованим (створення куточків добрих справ, календарів добрих вчинків, «дерева дружби»);

- естетично оформленим, що сприяє емоційному благополуччю дітей.

Не менш важливою умовою є професійна компетентність вихователя, його методична підготовка до організації проєктної діяльності. Педагог має: володіти знаннями про вікові особливості дошкільників; розуміти сутність соціально-громадянської компетентності; уміти планувати, координувати й аналізувати проєктну роботу; бути готовим до діалогу, співтворчості, партнерських стосунків із дітьми та батьками. Важливим чинником є мотивація

вихователя, його особистісна зацікавленість у розвитку дітей, відкрите ставлення до інновацій, готовність застосовувати інтерактивні методи навчання. Регулярна участь педагогів у методичних семінарах, тренінгах, професійних об'єднаннях сприяє підвищенню якості реалізації програми.

Успішність програми залежить і від структурованості освітнього процесу. Планування має враховувати: поступовість формування соціально-громадянських навичок; різноманітність тем проєктів (морально-етичних, екологічних, громадських, родинних); чергування колективних, групових та індивідуальних форм роботи; використання інтеграції освітніх напрямів (мовлення, пізнання, праця, гра, мистецтво). Педагог планує не лише зміст діяльності, а й емоційні та соціальні цілі кожного проєкту: розвиток співчуття, вміння слухати інших, уміння домовлятися, відповідальності за спільний результат.

2) Психолого-педагогічні умови. Ці умови спрямовані на забезпечення психологічного комфорту та позитивного соціального клімату, без якого формування соціально-громадянської компетентності є неможливим.

Дитина дошкільного віку гостро реагує на оцінку дорослого, тому важливо створити атмосферу довіри, доброзичливості, прийняття. Емоційна безпека є базою для розвитку соціальної активності – дитина не боїться висловлювати думку, брати участь у спільних діях, експериментувати, помилятися. Для цього вихователь повинен: підтримувати позитивну комунікацію; використовувати похвалу, підтримку, схвалення як засоби мотивації; уникати порівнянь між дітьми, замінюючи їх індивідуальним підходом; демонструвати приклади ввічливого, етичного спілкування.

Одним із психологічних механізмів ефективного навчання є мотивація до участі у спільній діяльності. Діти повинні не лише виконувати завдання, а й усвідомлювати соціальний сенс того, що вони роблять. Для цього педагог застосовує: ігрові прийоми («Добрі чарівники», «Коло друзів»); символічні нагороди (медалі «Помічник тижня», «Добра справа дня»); колективне обговорення значення спільних справ («Кому ми сьогодні допомогли?»).

Кожна дитина має власний рівень розвитку соціальних умінь. Тому ефективність програми підвищується за умови диференційованого підходу. Вихователь має виявляти дітей, які потребують більшої підтримки у спілкуванні, та тих, хто проявляє лідерські якості, і створювати ситуації, де обидві категорії можуть розвиватися. Індивідуалізація передбачає: врахування особистого досвіду дитини; гнучке визначення ролей у проєктах; варіювання складності завдань; індивідуальні бесіди та рефлексивні вправи.

3) Соціально-партнерські умови. Проєктна діяльність неможлива без активної взаємодії з родинами дітей, представниками громади, соціальними інституціями. Саме завдяки такому партнерству дитина бачить реальні приклади громадянської поведінки дорослих, усвідомлює зв'язок між власними діями і життям суспільства.

Взаємодія з родинами вихованців. Вихователь має налагодити системну співпрацю з родинами через: спільні проєкти («Моя сім'я – частина громади», «Добрі справи нашої родини»); майстер-класи, тематичні зустрічі, виставки; родинні свята й волонтерські акції; консультації для батьків щодо виховання соціально активної особистості.

Співпраця з місцевою громадою. Залучення соціальних партнерів (бібліотек, музеїв, шкіл, громадських організацій, служб порятунку) робить програму більш практично орієнтованою. Участь дітей у спільних заходах (екологічних акціях, благодійних подіях, волонтерських ініціативах) сприяє: формуванню почуття приналежності до громади; розвитку соціальної відповідальності; усвідомленню власної ролі у суспільстві. Такі форми взаємодії допомагають перенести засвоєні моральні норми у реальне соціальне середовище, що значно підсилює ефективність програми.

Ефективність впровадження програми значною мірою залежить від інформованості всіх учасників освітнього процесу. Педагоги, батьки, представники громади повинні мати спільне розуміння мети та завдань програми. Для цього організовуються: педагогічні ради, методичні семінари,

презентації проєктів; видання інформаційних буклетів, стендів, онлайн-спільнот; відкриті заняття для демонстрації педагогічних технологій.

4) Матеріально-технічні умови. Не менш важливою складовою є матеріальне забезпечення освітнього процесу, адже реалізація проєктів потребує різних ресурсів. Заклад дошкільної освіти повинен мати: дидактичні матеріали (картки, схеми, наочність, символи); художню та пізнавальну літературу соціальної тематики; матеріали для творчої діяльності (папір, фарби, конструктори, природні матеріали); технічні засоби (проєктор, мультимедійна дошка, планшети для презентацій). Завдяки належному забезпеченню діти отримують можливість втілювати свої ідеї, демонструвати результати, презентувати проєкти, що сприяє підвищенню їхньої самооцінки та мотивації.

Реалізація програми з формування соціально-громадянської компетентності старших дошкільників засобами проєктної діяльності на формувальному етапі дослідження засвідчила її результативність і педагогічну доцільність. Комплексний підхід, що поєднав когнітивні, емоційно-ціннісні, поведінкові та громадянсько-орієнтовані аспекти розвитку особистості дитини, сприяв істотним позитивним змінам у способах взаємодії дошкільників із соціальним середовищем, їхнім ставленням до інших людей, колективу та громади.

Передусім програма забезпечила цілісний розвиток кожної дитини на індивідуально-особистісному рівні. Дошкільники стали більш усвідомленими щодо власних емоцій, мотивів і поведінкових реакцій, продемонстрували зростання самооцінки й упевненості у власних силах. У дітей посилилися моральні орієнтири, сформувалися навички емпатії, толерантності, здатності до самоаналізу й саморегуляції. Саме ці характеристики є базовими елементами соціально-громадянської компетентності та створюють фундамент подальшого успішного соціального становлення.

У соціально-поведінковому вимірі програма сприяла появі якісно нових моделей взаємодії між дітьми. Старші дошкільники почали виявляти уміння домовлятися, розподіляти ролі, брати відповідальність за спільний результат,

вибудовувати конструктивний діалог. У групі зросла культура спілкування, розширилися навички командної роботи, а також сформувався досвід вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом. Участь у спільних проєктах, спрямованих на благо групи, дитячого садка чи громади, зміцнила відчуття взаємної підтримки, взаємодопомоги та поваги.

На громадянсько-ціннісному рівні діти продемонстрували зростання інтересу до соціального довкілля, рідного краю, державних символів, традицій та культурних надбань. Вони усвідомили себе частиною громади, зрозуміли значення спільних правил, важливість добрих справ і власної соціальної участі. Проєктна діяльність дозволила їм побачити реальний зв'язок між власними діями та життям інших людей, що сприяло становленню почуття відповідальності й громадянської свідомості.

Ефективність програми була забезпечена завдяки створеним і дотриманим педагогічним умовам, які органічно поєднували організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні, соціально-партнерські та матеріально-технічні чинники. Важливим результатом стала оптимізація освітнього середовища: його насиченість, варіативність і соціальна спрямованість мотивували дітей до активності, творчості та співпраці. Професійна компетентність вихователів, їхня готовність до партнерської взаємодії, відкритість до інноваційних методів і постійне методичне зростання забезпечили системність та послідовність у реалізації проєктів.

Психологічно комфортна атмосфера, побудована на довірі, підтримці та прийнятті, стала основою для емоційної стабільності дітей і їхньої готовності до соціальної взаємодії. Використання мотиваційних механізмів, індивідуалізація завдань, уважне ставлення до потреб кожної дитини забезпечили рівні можливості для розвитку незалежно від початкового рівня соціальних умінь.

Активна співпраця з родинами та соціальними партнерами громади значно розширила межі освітнього процесу, надала йому практичного змісту та соціального підтвердження. Діти отримали можливість спостерігати реальні

зразки громадянської активності дорослих, брати участь у значущих подіях, що зміцнило їхній соціальний досвід.

Матеріально-технічне забезпечення також відіграло важливу роль, підтримавши реалізацію творчих, дослідницьких та інформаційних проєктів, що підвищило мотивацію дітей, їхню ініціативність та бажання до співпраці.

Отже, узагальнені результати формувального етапу засвідчили ефективність упровадженої програми та створених педагогічних умов щодо розвитку соціально-громадянської компетентності старших дошкільників. Виявлені позитивні зрушення у когнітивній, емоційно-ціннісній та поведінковій сферах розвитку дитини підтвердили доцільність використання проєктної діяльності як провідного засобу формування зазначеної компетентності.

Водночас отримані дані потребували подальшої перевірки у динаміці та зіставлення з початковими показниками, а також порівняння з результатами контрольної групи. Це зумовило перехід до контрольного етапу експериментального дослідження, який був спрямований на визначення стійкості сформованих умінь, оцінювання рівнів досягнутих результатів та виявлення реальної ефективності розробленої програми в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження (контрольний етап)

Метою контрольного етапу дослідження було виявлення змін у рівні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти після впровадження програми.

На цьому етапі дослідження ми визначили такі ключові завдання:

- проведення контрольного дослідження;

- обробка, аналіз та систематизація результатів контрольного етапу дослідження;

- виявлення динаміки змін;

- порівняння результатів початкового та контрольного етапів експерименту.

Контрольний етап здійснювався за допомогою діагностичних завдань, що використовувалися на початку експерименту.

Розглянемо результати за діагностичним завданням «Відображення почуттів» на контрольному етапі дослідження. Для наочності результати цього завдання представлені графічно та у порівнянні з результатами констатувального етапу (рис. 2.8).

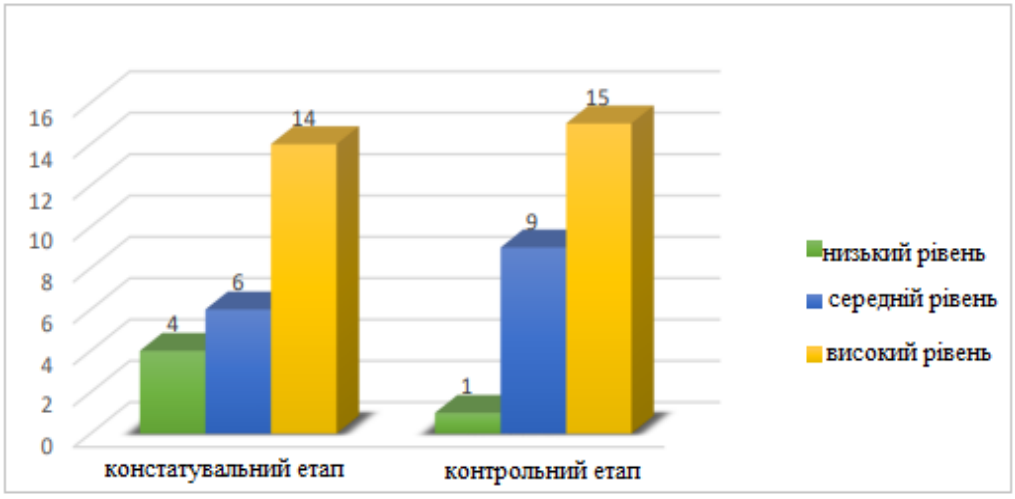

Рисунок 2.8 – Результати діагностичного завдання «Відображення почуттів» на констатувальному та контрольному етапі дослідження

Порівняння показників виконання діагностичного завдання «Відображення почуттів» на різних етапах експерименту засвідчує позитивну динаміку розвитку емоційної сфери старших дошкільників, зокрема їхньої здатності розпізнавати, розуміти та відображати емоційні стани інших людей.

Кількість дітей із високим рівнем зросла на 1 дитину. Це свідчить про те, що після реалізації програми спостерігається помітне покращення уміння усвідомлювати емоції, адекватно відображати їх у ситуаціях взаємодії та розпізнавати емоційні стани однолітків і дорослих. Діти стали точніше

визначати емоції, демонструють більшу емпатійність, чутливість до переживань інших, упевненіше виражають власні почуття прийнятними способами. Зростання середнього рівня на 3 дітей є важливим позитивним показником. Це вказує на те, що значна частина вихованців, які раніше недостатньо орієнтувалися в емоційних станах, покращили свої результати і наблизилися до високого рівня. Такі діти краще називають почуття, частіше виявляють емоційний відгук, демонструють здатність не тільки розуміти, а й обговорювати переживання інших. Водночас вони ще потребують моделювання ситуацій та підтримки дорослого для стабільності результату. Кількість дітей із низьким рівнем суттєво скоротилася – на 3 дітей. Це найбільш виразний показник ефективності програми: діти, які на констатувальному етапі мали труднощі у вираженні почуттів, розумінні емоційних станів та емпатійному реагуванні, продемонстрували істотний прогрес. Зменшення частки низького рівня свідчить про позитивні зміни в емоційній чутливості, комунікативній упевненості, здатності спостерігати та розпізнавати настрій інших людей.

Результати аналізу підтверджують ефективність формувальної програми та створених педагогічних умов у розвитку емоційно-ціннісного складника соціально-громадянської компетентності. Порівняно з констатувальним етапом: зросла кількість дітей з високим рівнем (+1); суттєво збільшилася частка дітей із середнім рівнем (+3); значно зменшилася частка низького рівня (-3).

Таким чином, реалізація програми сприяла тому, що більшість старших дошкільників стали більш емоційно чуйними, здатними відображати почуття, розуміти емоційні стани інших та адекватно реагувати у міжособистісних ситуаціях.

Діагностичне завдання «Дзеркало настроїв» було спрямоване на виявлення в дітей уміння розпізнавати та відображати настрій партнерів по спілкуванню, орієнтуватися у невербальних проявах емоційного стану, а також адекватно реагувати на емоційні сигнали оточення. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів засвідчило позитивну динаміку

розвитку емоційної чутливості та емпатійності в дітей старшого дошкільного віку. На рис. 2.9 представлені результати за діагностичним завданням «Дзеркало настроїв».

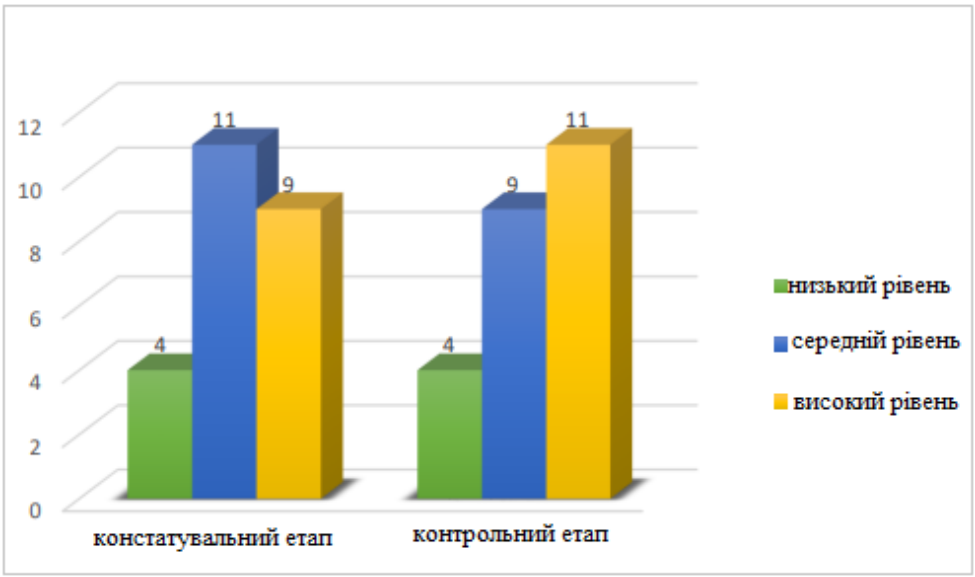

Рисунок 2.9 – Результати діагностичного завдання «Дзеркало настроїв» на констатувальному та контрольному етапі дослідження

На констатувальному етапі високий рівень продемонстрували 9 дітей, середній – 11 дітей, а низький рівень – 4 дитини. Це свідчило про те, що значна частина дітей мала певні труднощі з точним розпізнаванням та передаванням емоційних станів, особливо в ситуаціях, де емоції потребували тонших диференціацій (сум–здивування, спокій–байдужість тощо).

На контрольному етапі кількість дітей із високим рівнем зросла до 11, що демонструє покращення вміння адекватно відображати настрій та емоційний стан іншої людини. Діти стали більш уважними до міміки й інтонації, точніше визначали емоції, проявляли більшу самостійність у виконанні завдання.

Середній рівень знизився з 11 до 9 дітей. Це зменшення пояснюється тим, що частина дітей, які раніше демонстрували нестійкі результати, змогли перейти до високого рівня сформованості відповідних умінь.

Кількість дітей з низьким рівнем залишилася незмінною – 4 дитини. Це може свідчити, що для окремих вихованців потрібна триваліша індивідуальна

підтримка, додаткові вправи на розвиток емоційного інтелекту та систематична робота щодо формування вміння розпізнавати й контролювати власні емоції.

Узагальнюючи отримані дані, можемо зробити висновок, що впроваджена система роботи сприяла помітним позитивним змінам у розвитку емоційної складової соціально-громадянської компетентності. Зростання кількості дітей з високим рівнем виконання завдання та одночасне зменшення кількості дітей середнього рівня підтверджує ефективність розвивальних заходів і програми емоційно-соціального спрямування. Показники дітей із низьким рівнем не погіршилися, а стабільність їхніх результатів свідчить про потребу в подальшому цілеспрямованому педагогічному впливі.

Результати діагностичного завдання «Інтерв'ю» свідчать про високий рівень – 7 дітей, середній рівень –15 дітей, низький рівень – 2 дитини після запровадження програми комплексного формування соціально-громадянської компетентності.

Для наочності результати діагностичного завдання «Інтерв'ю» представлені графічно та у порівнянні з результатами констатувального етапу (рис. 2.10).

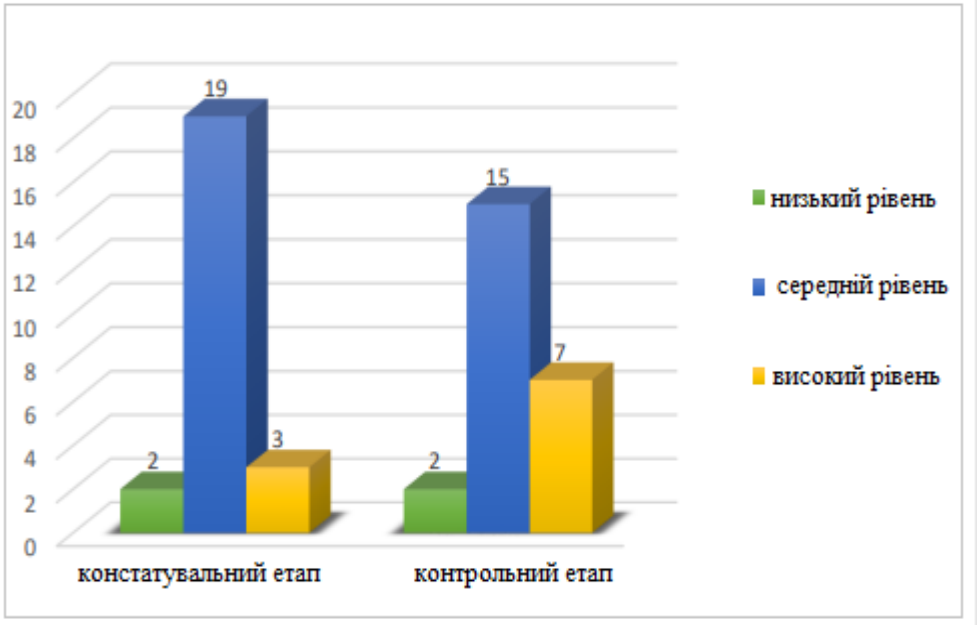

Рисунок 2.10 – Результати діагностичного завдання «Інтерв'ю» на констатувальному та контрольному етапі дослідження

Результати діагностичного завдання «Безлюдний острів» свідчать про високий рівень – 12 дітей, середній рівень –10 дітей, низький рівень – 2 дитини після запровадження програми комплексного формування соціально-громадянської компетентності.

На рис. 2.11 представлені результати за методикою «Безлюдний острів».

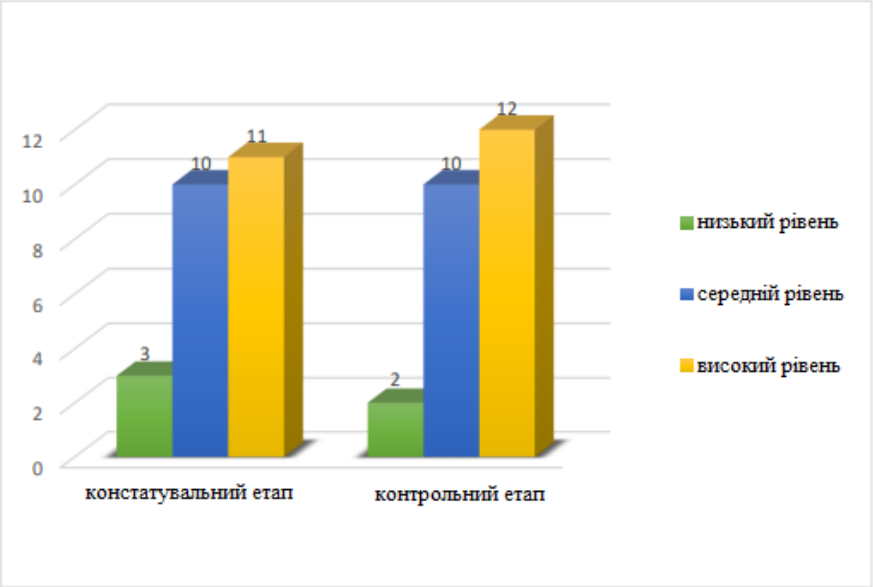

Рисунок 2.11 – Результати діагностичного завдання «Безлюдний острів» на констатувальному та контрольному етапі дослідження

На рис. 2.11 представлені результати за методикою «Будівництво нового міста».

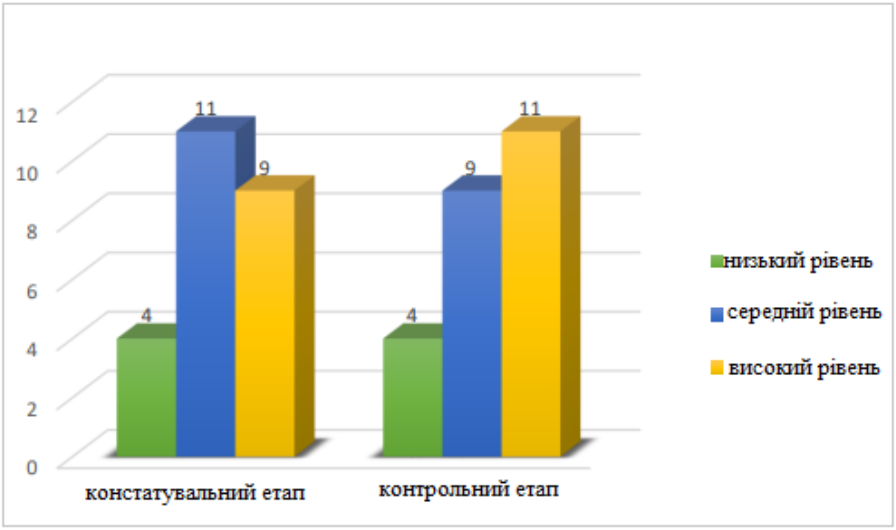

Рисунок 2.12 – Результати діагностичного завдання «Будівництво нового міста»

Результати діагностичного завдання «Не поділили іграшку» свідчать про високий рівень – 10 дітей, середній рівень –11 дітей, низький рівень – 4 дитини після запровадження програми комплексного формування соціально-громадянської компетентності.

Для наочності результати діагностичного завдання «Не поділили іграшку» представлені графічно та у порівнянні з результатами констатувального етапу (рис. 2.13).

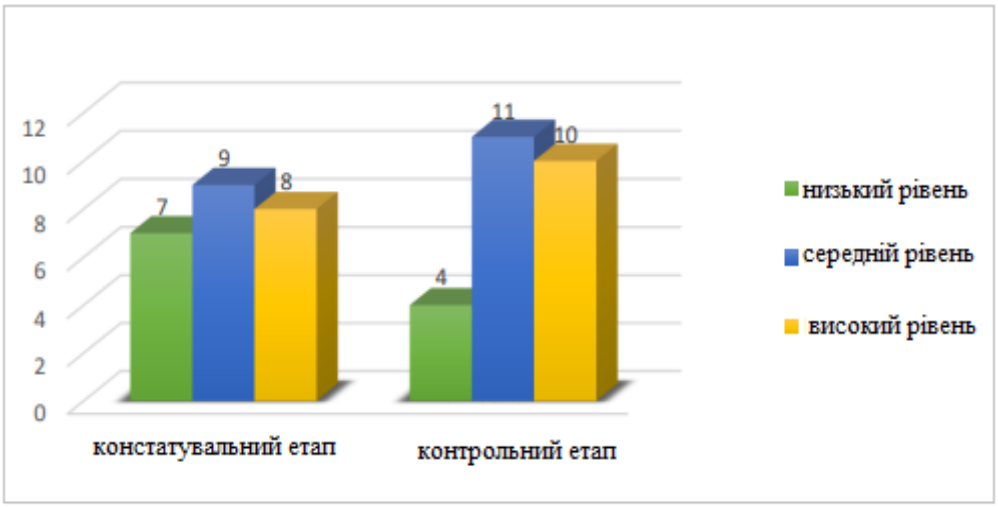

Рисунок 2.13 – Результати діагностичного завдання «Не поділили іграшку» на констатувальному та контрольному етапі дослідження

Дані, отримані за результатами кожної діагностичної методики, були зафіксовані у відповідних протоколах дослідження. На основі цих матеріалів укладено зведену таблицю, що відображає рівні сформованості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Узагальнення та аналіз результатів виконання всіх діагностичних завдань на контрольному етапі дали змогу визначити динаміку розвитку соціально-громадянської компетентності у досліджуваній групі дітей.

Отримані показники свідчать про такі результати: високий рівень продемонстрували 12 дітей (50%; на констатувальному етапі – також 12 дітей), середній рівень – 10 дітей (42%; раніше – 12 дітей), низький рівень – 2 дитини (8%; на констатувальному етапі – 5 дітей). Такі зміни засвідчують позитивну

динаміку, зокрема зменшення кількості дітей із низьким рівнем прояву соціально-громадянської компетентності та перехід частини вихованців до середнього рівня її сформованості.

Для наочності результати зведеної таблиці представлені графічно та порівняні з результатами констатувального етапу (рис. 2.14).

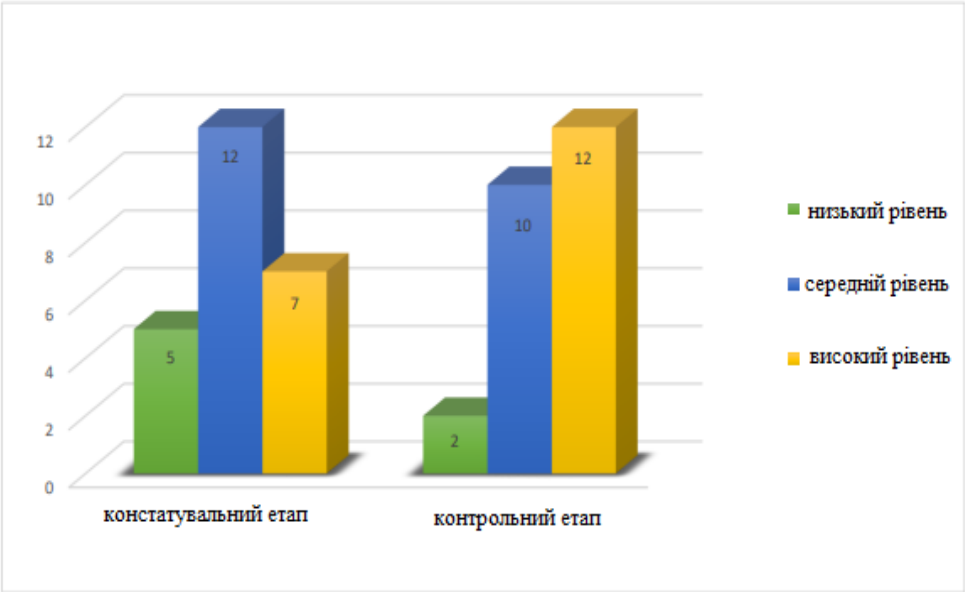

Рисунок 2.14 – Динаміка стану сформованості соціально-громадянської компетентності дошкільників на констатувальному етапі

Аналіз отриманих результатів свідчить про позитивну динаміку рівня сформованості соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку після впровадження програми комплексного формування відповідних умінь засобами проєктної діяльності. Порівняння даних констатувального та контрольного етапів демонструє, що зміни відбулися у напрямі як підвищення загального рівня соціальної активності та взаємодії дітей, так і покращення окремих компонентів компетентності: мотиваційного, когнітивного, поведінкового та емоційного.

Показовим є зменшення кількості дітей із низьким рівнем соціально-громадянської компетентності (з 5 до 2 осіб), що свідчить про ефективність спеціально організованої педагогічної роботи та здатність проєктної діяльності забезпечувати сприятливі умови для залучення навіть тих вихованців, які на початку мали труднощі у спілкуванні та взаємодії. Діти цієї групи

продемонстрували покращення в умінні реагувати на емоційний стан інших, брати участь у спільних завданнях, виконувати прохання однолітків та дорослих, а також регулювати власну поведінку (табл.. 2.2).

Таблиця 2.2 – Порівняння результатів констатувального та контрольного етапу дослідження

Рівні соціально-громадянської компетентності	Результати констатувального експерименту	Результати контрольного експерименту
Високий	29 %	50 %
Середній	50 %	42 %
Низький	21 %	8 %

Водночас зменшення частки дітей із середнім рівнем (із 12 до 10) пояснюється переходом частини вихованців до високого рівня сформованості компетентності, що залишився стабільним (12 дітей). Це підтверджує, що запропонована програма забезпечила умови для подальшого розвитку вже наявних соціальних навичок, сприяла проявам ініціативності, умінню домовлятися, приймати рішення, підтримувати інших та конструктивно долати конфліктні ситуації.

Як свідчать результати повторного оцінювання рівня соціально-громадянської компетентності старших дошкільників у дошкільному закладі, після впровадження нами програми формування соціально-громадянської компетентності засобами проєктної діяльності намітилась позитивна динаміка. Високий рівень соціально-громадянської компетентності підвищився у 5 дітей (21%), середній рівень знизився у 2 дітей (8%), а низький рівень також знизився у 3 дітей (12,5%). Важливо зазначити, що вихователі, які працюють з цією групою дітей, позитивно оцінюють впроваджену програму. Діти стали активнішими, відкритими до взаємодії, продемонстрували здатність брати на себе дрібні завдання; вони почали менше сперечатися, намагатися спокійніше реагувати в конфліктних ситуаціях та самостійно знаходити рішення; вони почали проявляти більшу емпатію.

Проєктна діяльність, як показали результати, забезпечила комплексний вплив на всі компоненти соціально-громадянської компетентності. Участь дітей у спільних проєктах сприяла розвитку їхньої відповідальності, уміння розподіляти ролі, узгоджувати дії, виявляти повагу до інтересів партнера; формуванню позитивної самооцінки, усвідомленню власної значущості у групі; активізації емоційного відгуку та емпатійних реакцій.

Отже, динаміка результатів дає підстави стверджувати, що впровадження програми комплексного формування соціально-громадянської компетентності засобами проєктної діяльності у ЗДО є ефективним педагогічним засобом, який забезпечує цілеспрямований, системний та результативний розвиток умінь соціальної взаємодії та громадянської поведінки в дітей старшого дошкільного віку. Програма підвищує рівень соціальної компетентності й створює умови для сталого розвитку особистісних якостей, необхідних для успішної адаптації дитини у шкільному середовищі та подальшому житті.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності.

1. На підставі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми розкрито методологічні й теоретичні засади поняття соціально-громадянської компетентності. Соціально-громадянська компетентність є однією з ключових складових розвитку особистості дитини дошкільного віку. Вона охоплює систему знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, які забезпечують здатність дитини жити та взаємодіяти в суспільстві на засадах гуманізму, толерантності, взаємоповаги та відповідальності. У структурі цієї компетентності поєднуються кілька взаємопов'язаних компонентів – когнітивний (знання про соціальний світ, правила поведінки, норми взаємодії), емоційно-ціннісний (розуміння добра, справедливості, співчуття, любові до ближнього) та діяльнісний (уміння діяти у спільноті, допомагати, приймати рішення, брати відповідальність).

Формування соціально-громадянської компетентності є важливим завданням дошкільної освіти, оскільки саме в цей період закладаються основи морального світогляду та соціальної поведінки, які визначатимуть подальшу життєву позицію дитини. Успішне оволодіння цією компетентністю створює умови для виховання активного, доброзичливого, патріотично налаштованого громадянина, здатного жити у злагоді з іншими, розуміти себе і суспільство, у якому він зростає.

2. Теоретично обґрунтовано проєктну діяльність як педагогічний засіб формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників.

Проєктна діяльність є ефективним педагогічним засобом формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників, оскільки вона створює умови для активної, осмисленої та творчої участі дітей у соціально значущих видах діяльності. У процесі реалізації проєктів діти навчаються планувати власні дії, взаємодіяти з ровесниками і дорослими, висловлювати власні думки, приймати рішення, узгоджувати позиції, допомагати одне одному, тобто набувають практичного соціального досвіду.

Проєктна технологія поєднує у собі ігрову, пізнавальну, трудову, комунікативну та творчу активність, що дозволяє комплексно розвивати морально-етичні, громадянські та емоційно-ціннісні якості дошкільників. Вона сприяє формуванню у дітей таких особистісних рис, як самостійність, відповідальність, ініціативність, толерантність, співпереживання, а також виховує почуття спільності та належності до групи, родини, громади. Проєктна діяльність виступає не лише методом навчання, а й інноваційною виховною технологією, що сприяє становленню соціально зрілої особистості. Її застосування у закладах дошкільної освіти забезпечує гармонійне поєднання знань, почуттів і дій дітей, формує базу для розвитку активної громадянської позиції та готовності до життя у демократичному суспільстві.

3. Розроблено програму формування соціально-громадянської компетентності засобами проектної діяльності. Дана програма є цілісною, системно організованою моделлю виховного процесу, що забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини у моральній, соціальній, комунікативній та громадянській сферах. Її структура, зміст і методичне наповнення відповідають положенням Базового компонента дошкільної освіти України та сучасним підходам до особистісно орієнтованого виховання.

Реалізація програми на засадах гуманістичного, діяльнісного, інтеграційного та партнерського підходів сприяє створенню умов, у яких дитина активно набуває соціального досвіду через спілкування, гру, творчу та практичну діяльність. Поетапна організація роботи (підготовчий, основний та підсумковий етапи) забезпечує поступовість і системність формування

громадянських якостей, розвиток мотивації до спільної діяльності, уміння співпрацювати, діяти за правилами й оцінювати власні вчинки.

У результаті впровадження програми у дітей формується усвідомлення власного «Я», почуття відповідальності, доброзичливості, толерантності, любові до рідного краю, розвивається комунікативна культура, соціальна активність і громадянська свідомість. Співпраця з родинами, залучення громади та використання різних форм проєктної роботи роблять освітній процес відкритим, емоційно насиченим і соціально значущим.

Проєктна діяльність у межах цієї програми виступає не лише ефективним педагогічним засобом формування соціально-громадянської компетентності, а й дієвим механізмом виховання активного, самостійного, морально зрілого громадянина, здатного до співпраці, взаємоповаги та відповідальної участі у житті суспільства.

4. Експериментально перевірено ефективність програми формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності. Проведений аналіз результатів реалізації програми формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами проєктної діяльності підтвердив її ефективність, практичну значущість та педагогічну доцільність. Використання проєктних технологій у виховному процесі дозволило забезпечити високий рівень активності дітей, підвищення їхнього інтересу до спільної діяльності та розвиток морально-ціннісних орієнтацій.

У ході реалізації програми спостерігалася позитивна динаміка соціального розвитку: діти стали більш комунікабельними, доброзичливими, здатними до співпереживання, взаємодопомоги й відповідального ставлення до власних дій. Вони проявляли ініціативу, брали участь у прийнятті групових рішень, виявляли інтерес до суспільно корисних справ, демонстрували вміння працювати в команді.

Особливо важливим є те, що проєктна діяльність забезпечила практичне застосування соціальних знань і моральних уявлень у повсякденному житті

дітей. Вона створила умови для поєднання пізнавальної, ігрової, трудової, творчої та комунікативної активності, що сприяло гармонійному розвитку особистості дошкільника. Співпраця з родинами та залучення представників громади посилили виховний потенціал програми й забезпечили сталі результати соціального становлення дітей.

Таким чином, реалізація програми довела, що проєктна діяльність є ефективним педагогічним засобом формування соціально-громадянської компетентності дошкільників, оскільки сприяє розвитку у них соціальної зрілості, громадянської активності, моральної свідомості та готовності до відповідальної взаємодії з оточенням. Результати роботи підтверджують, що діти, які брали участь у програмі, проявляють вищий рівень соціальної адаптованості, емпатії та гуманістичних цінностей, що свідчить про її практичну результативність і перспективність подальшого застосування в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. Соціально-громадянська компетентність дитини-дошкільника: до сутності поняття. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29931/1/15_Atroschenko.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

2. Базовий компонент дошкільної освіти України (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. Київ : МОН, 2021. 46 с.

3. Вознюк А. А. Соціально-громадянська компетентність у парадигмі сучасної дошкільної освіти : актуальність та зміст проблеми. *Теорія і методика виховання. Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2023. № 3. С. 72-78.

4. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. Київ : КМУ, 2018. 42 с.

5. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. Бєлєнька, О. Богініч, Н. Гавриш та ін. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 440 с.

6. Жадан І. В. Громадянська компетентність : соціальні очікування і реалії: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с.

7. Закон України «Про освіту» : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 38-39. Ст. 380.

8. Закон України «Про дошкільну освіту» : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III (в редакції від 01.01.2021). *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 49. Ст. 259.

9. Конвенція ООН про права дитини : ратифік. Постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 р. № 789-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1991. № 20. Ст. 277.

10. Концепція громадянської освіти в Україні. Схвалена Колегією Міністерства освіти і науки України, протокол № 9/4-19 від 21.12.2018. Київ : МОН, 2018. 22 с.

11. Канцедал Н. В. Формування ціннісного ставлення до України в дітей дошкільного віку. Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2023/2024 навчальному році: метод. рекомендації: у 3-х ч. Запоріжжя : СТАТУС, 2023. С. 142-152.

12. Козак Л. В., Федорова С. О. Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі. *Журнал «Перспективи та інновації науки».* 2022. № 2 (7). С. 356-367.

13. Козак Л. В., Коваль В. Ю. Проєктна діяльність як засіб підготовки дитини до навчання у Новій українській школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. № 71. С. 127-131.

14. Козак Л. В., Король Г. А. Проєктна діяльність як чинник пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. *Науковий фаховий журнал «Інноваційна педагогіка».* 2019. Вип. 18. Т. 3. С. 169-174.

15. Козак Л. В. Проєктна діяльність у закладах дошкільної освіти: навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. 176 с.

16. Комашко К., Шульга Л. Науково-теоретичні засади проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ІКТ. *Молодий вчений.* 2023. № 11. С. 62-68.

17. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2021. № 6. С. 9-13.

18. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника : сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання.* 2023. № 5. С. 8-10.

19. Климанська Л. Д. Комунікативні технології моделювання політичного простору в демократичному суспільстві. URL:

www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005 (дата звернення: 08.10.2025).

20. Лебідь Г. Формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. *Теорія, методика і практика навчання.* 2024. № 4. С. 28-38.

21. Малишева Д. Р. Соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення : поняття, сутність, особливості. *Корекційна педагогіка.* 2023. С. 59-63.

22. Малишева Д. Р. Проєктна діяльність як чинник формування соціально-громадянської компетентності дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки : теорія та практика.* 2022. № 3. С. 31-36.

23. Моя країна – Україна : парціальна програма з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / авт. Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко. Київ : Генеза, 2016. 80 с.

24. Методи і прийоми формування соціально-громадянської компетентності дошкільників у контексті сьогодення. URL: http://leleka.rv.ua/metody-i-pryyomy-formuvannya-social-no-gromadyans-koyi-kompetentnosti-doshkil-nykiv.html (дата звернення: 08.10.2025).

25. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол. авт. ; за заг. ред. Л. Гриневич. Київ : МОН України, 2016. 36 с.

26. Олійник Д. С. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Інноваційні процеси в дошкільній освіті : теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць : в 2-х ч. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч.1. С. 73-76

27. Парціальні програми з використання інформаційно-комунікаційних технологій у закладах дошкільної освіти : методичні рекомендації / авт. кол. Київ : МОН України, 2022-2024. 96 с.

28. Петровська О. О. Проєктна діяльність як інноваційна технологія в освіті: теорія і практика. Київ : Літера ЛТД, 2019. 345 с.

29. Подлевська Н., Коваль М. Ґенезис становлення поняття соціокультурної компетентності як педагогічної проблеми в Україні та Польщі. *Comparative Professional Pedagogy.* 2023. № 13(1). С. 86-92.

30. Пономаренко Т. О., Шинкар Т. Ю. Formation of future educators' readiness for the formation of social and civic competence of children of early and preschool age. International Economic Institute s.r.o., Česká republika, Česká republika, 2024.

31. Проєктна діяльність як засіб формування громадянської компетентності. URL: https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-yak-zasib-formuvannya-gromadyansko-kompetentnosti-uchniv-212490.html (дата звернення: 08.10.2025).

32. Рекомендація Ради Європейського Союзу щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя : офіц. текст від 22 трав. 2018 р. *Офіційний журнал ЄС.* 2018. С 189. С. 1-13.

33. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 380 с.

34. Сударик О. Проектні технології формування соціальної компетентності учнів початкової школи. *Сучасна початкова освіта в поглядах молодих науковців : матеріали ІІ туру Всеукр. конк. студ. наук. робіт зі спеціальності «Початкова освіта».* Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 9. С. 151-158.

35. Соціально-громадянська компетентність дошкільника : сучасний освітній вектор. URL: https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1707121677.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

36. Сучасний підхід до національно-патріотичного виховання дошкільників. URL: https://cprvmr.edu.vn.ua/uploads/main_folders/ZDO/Vyhovateli_ZDO/2023-2024/131223%20D%D0 (дата звернення: 08.10.2025).

37. Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку / наук. кер. О. В. Проскура. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2017. 352 с.

38. Формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку : основні завдання та шляхи їх реалізації. URL: http://leleka.rv.ua/osoblyvosti-ta-zavdannya-formuvannya-social-no-gromadyans-koyi-kompetentnosti-doshkil-nykiv-za-vymogamy-onovlenogo-bkdo.-grupova-konsul-taciya-dlya-vyhovatel.html (дата звернення: 08.10.2025).

39. Формування соціально-громадянської компетентності дошкільників. URL: https://dnz47.dnz.in.ua/sites/dnz47.dnz.in.ua/files/document/formuvannya-socialnoi-kompetenosti-u-doshkilnikiv.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

40. Шульга Л. М. Формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в сучасних умовах. *Педагогічні науки : теорія та практика.* 2023. № 4. С. 138-143.

41. Шульга Л. М. Формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану : ел. зб. наук. пр. Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2023. Вип. № 1 (53). URL: https://drive.google.com/file/d/1aEQ6SvlrcLPddI1GVbwAkskwp4JltPP4/view (дата звернення: 08.10.2025).

42. Шахрай В. Соціальна компетентність в соціальній літературі. URL : http//dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28811/31-Shahray.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

43. Швидун Л. Роль освіти та вчителя в аксіологічному аспекті буття. Актуальні питання соціально-гуманітарної середньої та вищої освіти : матеріали IV Всеукр. наук.-практичн. конфер. з міжнародною участю. 21 квітня 2023 року, Дніпро–Любляна: КЗВО «ДАНО» ДОР», Україна – University of Ljubljana, Slovenia, 2023. 200 с.

44. Якимчук О. Компетентісний підхід в освіті : українські реалії. *Філософія освіти XXI століття : пошук пріоритетів.* 2020. № 3. С. 19-25.

45. Arifin M. A. Competence, Competency and Compe-tencies : A Misunderstanding in Theory and Practice for Future Reference. *International Journal of Aca-demic Research in Business and Social Sciences.* 2021. Vol. 11(9). P. 755-764.

46. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York : The Macmillan Company, 1916. 434 p.

47. Kilpatrick W. H. The Project Method: The Use of the Purposeful Act in the Educative Process. – New York : Teachers College, Columbia University, 1918. 35 p.

48. Ohlsson A., Hedefalk M., Pramling Samuelsson I. Implementing education for sustainability in preschool: Teaching strategies and learning environments. Journal of Outdoor and Environmental Education. 2024. URL: https://doi.org/10.1007/s42322-024-00181-5.

49. Spencer L. M., Spencer S. M. Competence at work : Models for superior performance. John Wiley & Sons, 1993.

50. Veraksa A. N., Plotnikova V. A., Ivenskaya P. R. Development of Social Competence in Preschoolers with Different Levels of Executive Functions : Role Play and Project-Based Learning. *Psychological Science and Education.* 2024. Vol. 29. no. 3. P. 96-112.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичне завдання «Відображення почуттів»

Мета: виявити вміння дітей розуміти емоційний стан однолітків, дорослих; розповідати про них (емоційний компонент).

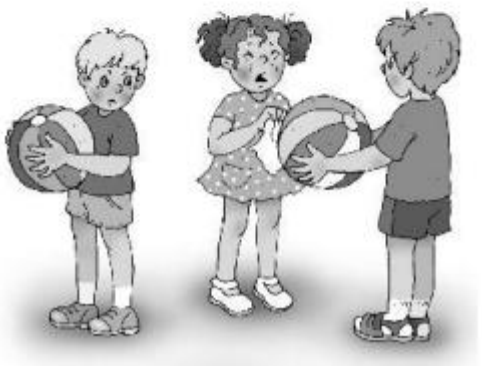
Зміст: дослідження проводиться індивідуально. Дітям пропонується розглянути сюжетні картинки, на яких зображені діти та дорослі у різних ситуаціях, та відповісти на запитання:

- Хто зображений на картинці?
- Що вони роблять?
- Як вони почуваються? Який у них настрій?
- Як ти здогадався про це?
- Як ти думаєш, що буде далі?

Оцінка результатів: 3 бали – дитина самостійно правильно визначає емоційні стани однолітків та дорослих, пояснює їх причину та робить прогнози подальшого розвитку ситуації; 2 бали – дитина справляється із завданням за допомогою дорослого; 1 бал – дитина не може у визначенні емоційних станів зображених на картинках людей, неспроможна пояснити їхню причину і припустити розвиток ситуації.

Додаток Б

Діагностичне завдання «Дзеркало настроїв»

Мета: виявити вміння дітей зрозуміти настрій партнера з його вербальної та невербальної поведінки (когнітивний компонент).

Зміст: методика проводиться із парою дітей. Дітей об’єднують у пари, визначають, хто в кожній парі буде «мовцем», а хто «відбивачем». Педагог шепоче на вухо «мовцю» фразу. «Мовець» повторює її, а «відбивач» повинен визначити, яке почуття відчував одноліток у момент, коли вимовляв фразу (сум, радість, сором та ін.). Потім діти змінюються ролями. Були запропоновані наступні фрази: «За мною прийшла мама» (досада), «У нас сьогодні будуть гості!» (радість), «У мене зламалася лялька» (горе), «Я не буду більше битися» (сором), «Мені подарували велосипед !!!» (радість), «Який великий динозавр!» (здивування).

Оцінка результатів: 3 бали – дитина самостійно правильно визначає емоційні стани однолітка в момент виголошення фрази; здатний за допомогою мови, міміки, рухів тіла передати різні почуття і стани; 2 бали – дитина визначає емоційні стани з допомогою дорослого, фразу вимовляє емоційно, але вираз почуттів у своїй який завжди зрозуміло; 1 бал – дитина не може у визначенні емоційних станів однолітка чи визначає неправильно, при виголошенні фрази неспроможна передати різні емоційні стану.

Додаток В

Діагностичне завдання «Інтерв'ю»

Мета: виявити вміння дітей отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками (поведінковий компонент).

Матеріал: мікрофон.

Зміст: методика проводиться із підгрупою дітей (по 6 осіб). Одній дитині пропонується взяти на себе роль кореспондента та з'ясувати у жителів міста дошкільного навчального закладу – інших дітей, як вони живуть у своєму містечку, чим займаються; взяти «інтерв'ю» у будь-кого з дітей групи та дорослого співробітника ДНЗ (вихователь або помічник вихователя).

Оцінка результатів: 3 бали – дитина охоче виконує завдання, самостійно формулює 3-5 розгорнутих питань. У цілому нині його «інтерв'ю» носить логічний, послідовний характер; 2 бали – дитина формулює 2–3 короткі питання за допомогою дорослого, не зберігає логіки інтерв'ю; 1 бал – дитина не може виконати завдання навіть з допомогою дорослого чи цурається виконання.

Додаток Г

Діагностичне завдання «Безлюдний острів»

Мета: виявити вміння вислухати іншу людину, з повагою ставитися до її думки, інтересів; спокійно відстоювати свою думку (мотиваційний та емоційний компонент).

Зміст: методика проводиться із підгрупою дітей (по 6 осіб). Дорослий пропонує дітям пофантазувати, уявити, що вони вирушають на безлюдний острів, і поміркувати, як будуватиметься їхнє життя, спираючись на запитання:

- З чого ви почали б своє існування на острові?

- Вирішіть, які предмети потрібно взяти із собою.

- Чим займатиметься кожен із вас? Спробуйте розподілити обов'язки між собою.

- Кого б ви обрали командиром?

- На острові багато хижих звірів. Як ви можете захиститись від них?

- На острів насувається страшний ураган. Що ви робитимете?

Оцінка результатів: 3 бали – дитина виявляє ініціативу у спілкуванні, бере на себе функцію організатора, вносить свої пропозиції, розподіляє обов'язки, водночас виявляє вміння вислухати однолітка, погодити з ним свої пропозиції, поступитися, переконати; 2 бали – дитина відрізняється недостатньою, але позитивною активністю у спілкуванні, приймає пропозицію ініціатора, погоджуючись; може заперечити, враховуючи свої інтереси, виступити із зустрічною пропозицією; 1 бал – дитина не вступає у спілкування, не виявляє активності, пасивно слідує за ініціативними дітьми, не висловлюючи ні своєї думки, ні бажання, або виявляє негативну спрямованість у спілкуванні, з егоїстичними тенденціями: не враховує бажання однолітків, наполягає на своєму.

Додаток Д

Діагностичне завдання «Будуємо нове місто»

Мета: виявити вміння дітей взаємодіяти в системі «дитина – дитина», співвідносити свої бажання, прагнення з інтересами інших дітей, брати участь у колективних справах та надавати допомогу (поведінковий компонент).

Матеріал: листи ватману, кольорові олівці, будівельний матеріал.

Зміст: дорослий пропонує дітям пограти у гру «Будуємо нове місто», виконати різні доручення. Дорослий ділить дітей на 4 підгрупи і пояснює, що в кожній підгрупі необхідно вибрати капітана (саме він звітуватиме про виконану роботу), підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки та виконати поставлене перед командою завдання. Після цього педагог дає завдання кожній підгрупі: архітектори малюють (проектують) нове місто з докладним описом та розстановкою будинків, вулиць, площ, скверів, парків; будівельники будують місто за макетами архітекторів; спеціалісти озеленюють місто, створюють парки, сквери, алеї; керує створенням нового міста – мер.

Оцінка результатів: 3 бали – дитина перебирає функцію організатора взаємодії, розподіляє обов'язки; виявляє вміння вислухати однолітка, узгодити з ним свої пропозиції, поступитися, переконати; здатний надати взаємодопомогу та звернутися у разі труднощів за допомогою до дорослого чи однолітка;

2 бали – дитина недостатньо ініціативна, приймає пропозиції активнішого однолітка, проте може заперечити, враховуючи свої інтереси, виступити із зустрічною пропозицією; знає норми організованої взаємодії, але може їх порушувати (не завжди враховує інтереси однолітка); помічає труднощі однолітків, але завжди надає необхідну допомогу; допомогу приймає, але самостійно за нею не звертається; 1 бал – дитина не виявляє активності, пасивно слідує за ініціативними дітьми, не висловлюючи своїх побажань; не знає норм організованого взаємодії чи співвідносить необхідність їх виконання

стосовно себе; виявляє байдужість до однолітків чи нездатність надати дієву взаємодопомогу; від допомоги дорослого та однолітків відмовляється.

Додаток Е

Діагностичне завдання «Не поділили іграшку»

Мета: виявити вміння дітей не сваритися, спокійно реагувати у конфліктних ситуаціях; з повагою ставитися до оточуючих (поведінковий та когнітивний компоненти).

Матеріал: коробка, іграшки (за кількістю дітей), серед яких є нова приваблива іграшка. Діти розбиваються на чотири підгрупи.

Зміст: дорослий звертає увагу дітей на коробку з іграшками, пропонує кожній дитині вибрати іграшку та погарти. Якщо виникає конфліктна ситуація через нову іграшку, педагог після нетривалого спостереження за поведінкою дітей втручається і пропонує всім разом розібратися в ситуації, що склалася. Можна запропонувати для обговорення такі варіанти вирішення конфлікту:

- віддати іграшку тому, хто взяв її першим;
- нікому не давати нову іграшку, щоб не було прикро;
- грати всім разом;
- грати по черзі;
- віддати іграшку дитині, яка має сьогодні поганий настрій. та ін.

Педагог вислуховує пропозиції кожної дитини. Діти повинні співвіднести своє рішення з рішенням інших дітей та обрати правильне.

Оцінка результатів: 3 бали – дитина не провокує конфлікт, у ситуації намагається визначити справедливе рішення чи звертається до дорослому; 2 бали – дитина не провокує конфлікт, але ініціативи щодо його вирішення не виявляє: йде на поступки, не обстоюючи свою думку; свої бажання підпорядковує інтересам інших; 1 бал – дитина провокує конфлікт, не враховує інтереси інших дітей, не здатна спокійно висловити свою думку, до допомоги дорослого не вдається.